บทบาทของวัดอนัมนิกายในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และการพัฒนาชุมชนในประเทศไทย

THE ROLE OF ANAM NIKAYA TEMPLES IN PROMOTING MORALITY, ETHICS, AND COMMUNITY DEVELOPMENT IN THAILAND

ดร.สุริยา แสงอินตา
สำนักเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 14
Dr. Suriya Saeng-inta
Phrapariyattidhamma General Education Area Office 14
Corresponding Author E-mail : suriya@ksvs.ac.th

(ได้รับเมื่อ: 21 กุมภาพันธ์ 2569; แก้ไขเมื่อ: 10 มีนาคม 2569; ยอมรับเมื่อ: 24 มีนาคม 2569)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บทบาทของวัดอนัมนิกายในประเทศไทยในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และการพัฒนาชุมชน โดยสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารวิชาการ แหล่งข้อมูลของคณะสงฆ์อนัมนิกาย และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า วัดอนัมนิกายมิได้ทำหน้าที่เฉพาะด้านพิธีกรรมและการธำรงอัตลักษณ์ของพระพุทธศาสนามหายานแบบเวียดนามเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่สร้างคนและสร้างทุนทางสังคมผ่านอย่างน้อย 6 มิติ ได้แก่ (1) การขัดเกลาคุณธรรมด้วยหลักเมตตากรุณา ความกตัญญู การให้ และอุดมคติพระโพธิสัตว์ (2) การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมและการเรียนรู้ตลอดชีวิต (3) การสาธารณสงเคราะห์และช่วยเหลือกลุ่มเปราะบาง (4) การอนุรักษ์วัฒนธรรมและสร้างความเข้าใจข้ามวัฒนธรรม (5) การดูแลสิ่งแวดล้อมและพื้นที่สาธารณะ และ (6) การประสานเครือข่ายระหว่างวัด โรงเรียน ชุมชน ภาครัฐ และภาคประชาสังคม บทความเสนอว่า การพัฒนาบทบาทของวัดอนัมนิกายในระยะต่อไปควรยกระดับจากกิจกรรมเชิงครั้งคราวสู่ระบบงานชุมชนที่มีเป้าหมาย ตัวชี้วัด ข้อมูลผลลัพธ์ ความโปร่งใส และการมีส่วนร่วมของเยาวชน เพื่อทำให้คุณธรรมปรากฏเป็นพฤติกรรมและผลกระทบทางสังคมที่ตรวจสอบได้ อันจะทำให้วัดอนัมนิกายเป็นทั้งศูนย์กลางทางจิตวิญญาณ สถาบันการเรียนรู้ และหุ้นส่วนการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : วัดอนัมนิกาย, คุณธรรมจริยธรรม, การพัฒนาชุมชน, พุทธศาสนาเพื่อสังคม

Abstract

This academic article analyzes the roles of Anam Nikaya temples in Thailand in promoting morality, ethics, and community development. Drawing on academic literature, official Anam Nikaya sources, and public-sector information, the analysis shows that these temples perform functions beyond ritual practice and the preservation of Vietnamese Mahayana Buddhist identity. Their contemporary social roles can be synthesized into six dimensions: (1) moral cultivation through compassion, gratitude, generosity, and the Bodhisattva ideal; (2) monastic education and lifelong learning; (3) public welfare and support for vulnerable groups; (4) cultural preservation and intercultural understanding; (5) environmental and public-space stewardship; and (6) network coordination among temples, schools, communities, government agencies, and civil society. The article argues that future development should move from event-based charity toward systematic community engagement with clear goals, indicators, outcome data, transparency, and meaningful youth participation. Such an approach can strengthen Anam Nikaya temples as spiritual centers, learning institutions, social-capital hubs, and long-term partners in sustainable community development.

Keywords : Anam Nikaya Temples, Morality and Ethics, Community Development, Socially Engaged Buddhism

บทนำ

ประเทศไทยมีความหลากหลายทางศาสนา ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมมาอย่างยาวนาน แม้พระพุทธศาสนาเถรวาทจะเป็นกระแสหลักของสังคมไทย แต่ภายในภูมิทัศน์ทางพุทธศาสนายังมีคณะสงฆ์ฝ่ายมหายานทั้งจีนนิกายและอนัมนิกายดำรงอยู่และมีบทบาทต่อสังคมในหลายมิติ อนัมนิกายมีรากทางประวัติศาสตร์สัมพันธ์กับการอพยพของชาวเวียดนามเข้าสู่สยามตั้งแต่ปลายสมัยธนบุรีและต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนจะปรับแบบแผนการปฏิบัติให้สอดคล้องกับสังคมไทยมากขึ้น ทั้งการบิณฑบาต การทำวัตร การเข้าพรรษา การทอดกฐิน และระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ขณะที่ยังคงภาษาพิธีกรรม ศิลปกรรม และคติความเชื่อมหายานไว้เป็นอัตลักษณ์สำคัญ (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2549; พระนภิน บุตธิสาโร, 2555: 27-41) การปรับตัวดังกล่าวทำให้วัดอนัมนิกายมิได้เป็นเพียง “วัดของชุมชนชาวญวน” ในความหมายทางชาติพันธุ์เท่านั้น แต่ค่อย ๆ กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยและเป็นพื้นที่ที่คนหลายกลุ่มสามารถเข้ามาประกอบศาสนกิจ เรียนรู้ และร่วมกิจกรรมสาธารณะได้

ในบริบทสังคมร่วมสมัย ความคาดหวังที่มีต่อสถาบันศาสนาเปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน วัดมิได้ถูกประเมินจากความสามารถในการประกอบพิธีกรรมหรือรักษาศาสนสถานเพียงอย่างเดียว แต่ยังถูกคาดหวังให้มีส่วนในการสร้างคนดี ลดความเปราะบางทางสังคม เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัย สนับสนุนการศึกษา ช่วยเหลือผู้เดือดร้อน และร่วมแก้ปัญหาเชิงพื้นที่ เช่น สิ่งแวดล้อม สุขภาวะ และความปลอดภัยของชุมชน แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบ “พุทธศาสนาเพื่อสังคม” หรือ Socially Engaged Buddhism ซึ่งมองว่าการพัฒนาจิตใจและการรับผิดชอบต่อสังคมไม่ควรถูกแยกออกจากกัน แต่ควรเชื่อมการฝึกตนเข้ากับการลดทุกข์ของผู้อื่นผ่านงานการศึกษา การบริการสังคม สันติภาพ และการสร้างชุมชน (Visuddhangkoon, 2018: 95-100; Panyachit & Sirisawad, 2025: 1-16)

สำหรับสังคมไทย แผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ระยะที่ 2 พ.ศ. 2566-2570 กำหนดคุณธรรมที่พึงประสงค์ 5 ประการ ได้แก่ “พอเพียง วินัย สุจริต จิตอาสา กตัญญู” และมุ่งให้คุณธรรมปรากฏเป็นพฤติกรรมที่จับต้องได้ในชีวิต สถาบัน และชุมชน (คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ, 2566) เมื่อพิจารณาในมุมนี้ วัดอนัมนิกายมีทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางศาสนาที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนคุณธรรมอย่างเด่นชัด เช่น พิธีกรรมที่เน้นความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ การบำเพ็ญทานและการช่วยเหลือผู้ยากไร้ อุดมคติพระโพธิสัตว์ซึ่งให้ความสำคัญกับเมตตากรุณา ตลอดจนวินัยในชีวิตสมณเพศและการศึกษาพระธรรมวินัย จึงน่าสนใจว่าทุนเหล่านี้จะถูกแปลงจากความศรัทธาไปสู่คุณธรรมเชิงพฤติกรรมและการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบได้อย่างไร

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์บทบาทของวัดอนัมนิกายในประเทศไทย 3 ประเด็นสำคัญ คือ ประการแรก บทบาทในการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมผ่านหลักธรรม พิธีกรรม การศึกษา และแบบอย่างของคณะสงฆ์ ประการที่สอง บทบาทในการพัฒนาชุมชนผ่านการศึกษา สาธารณสงเคราะห์ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการสร้างเครือข่าย และประการที่สาม แนวทางยกระดับบทบาทดังกล่าวให้มีความยั่งยืน โปร่งใส มีส่วนร่วม และสามารถประเมินผลได้ เนื้อหาใช้การสังเคราะห์เอกสารและกรณีตัวอย่างที่มีหลักฐานเผยแพร่สาธารณะ โดยมุ่งเสนอกรอบคิดเชิงวิชาการที่วัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปปรับใช้กับการวางแผนงานชุมชนในอนาคต

ความเป็นมาและพัฒนาการของวัดอนัมนิกายในประเทศไทย

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่า วัดญวนในประเทศไทยเกิดขึ้นควบคู่กับการตั้งถิ่นฐานของชาวเวียดนามที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในช่วงปลายสมัยธนบุรีและต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อชุมชนมีความมั่นคงจึงนิมนต์พระสงฆ์จากเวียดนามมาเป็นศูนย์กลางทางศาสนา ต่อมาเมื่อการติดต่อกับประเทศต้นทางทำได้ไม่สะดวก วัดญวนในไทยจึงปรับพิธีกรรมและวัตรปฏิบัติหลายประการให้ใกล้เคียงกับพระพุทธศาสนาเถรวาทของไทย ขณะเดียวกันยังรักษาการสวดมนต์ ภาษา เครื่องแต่งกายบางส่วน คติพระโพธิสัตว์ และพิธีกรรมตามแบบมหายานไว้ กระบวนการผสมผสานนี้ทำให้อัตลักษณ์ของอนัมนิกายในไทยมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากทั้งวัดมหายานในเวียดนามและวัดเถรวาทในไทย (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2549)

การได้รับการอุปถัมภ์จากสถาบันพระมหากษัตริย์มีส่วนสำคัญต่อการสถาปนาสถานะของคณะสงฆ์อนัมนิกายในสังคมไทย โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีการบูรณปฏิสังขรณ์วัด การกำหนดสมณศักดิ์ และการให้พระสงฆ์อนัมนิกายเข้าร่วมพระราชพิธีบางประเภท เหตุการณ์เหล่านี้สะท้อนกระบวนการยอมรับคณะสงฆ์อนัม

นิกายให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาไทย ไม่ใช่สถาบันที่ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว พระนภิน บุตธิสาโร (2555: 27-41) ชี้ว่าพัฒนาการกว่า 200 ปีของอนัมนิกายแสดงทั้งการรักษาอัตลักษณ์และการกลมกลืนเข้ากับสังคมไทยภายใต้โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ของประเทศ

มิติสำคัญอีกประการหนึ่งคือ วัดอนัมนิกายทำหน้าที่เป็น “คลังความทรงจำ” ของชุมชน เพราะศาสนสถาน ภาษาพิธีกรรม พระพุทธรูป ศิลปกรรม และประเพณีต่าง ๆ บันทึกการเคลื่อนย้าย การตั้งถิ่นฐาน และการสร้างความสัมพันธ์ของคนหลายกลุ่ม ศิลปกรรมของวัดญวนในไทยมีลักษณะผสมจีน ญวน และไทย แสดงให้เห็นว่าศาสนสถานไม่ใช่เพียงสิ่งปลูกสร้าง แต่เป็นหลักฐานของการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2549) เมื่อคนรุ่นใหม่เข้ามาเรียนรู้ประวัติของวัด จึงเป็นการเรียนรู้ประวัติชุมชนและความหลากหลายของสังคมไทยไปพร้อมกัน

สุริยา แสงอินตา (2567) เสนอว่า อนัมนิกายในประเทศไทยทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและศาสนาระหว่างไทย เวียดนาม และภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเด็นนี้มีความหมายต่อการพัฒนาชุมชน เพราะชุมชนที่มีรากหลากหลายจำเป็นต้องมีพื้นที่กลางสำหรับสร้างความเข้าใจและความไว้วางใจ วัดอนัมนิกายสามารถทำหน้าที่ดังกล่าวผ่านกิจกรรมศาสนา งานเทศกาล การต้อนรับผู้มาเยือน การศึกษา และกิจกรรมสาธารณะ โดยไม่จำเป็นต้องทำให้ความแตกต่างทางวัฒนธรรมเลือนหาย ตรงกันข้าม ความแตกต่างสามารถกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมและทรัพยากรการเรียนรู้ของพื้นที่ได้

ฐานคิดทางพระพุทธศาสนามหายานกับการส่งเสริมคุณธรรมและชุมชน

บทบาททางสังคมของวัดอนัมนิกายมีรากฐานสำคัญจากแนวคิดมหายาน โดยเฉพาะอุดมคติพระโพธิสัตว์ที่เน้นการพัฒนาตนควบคู่กับการช่วยเหลือสรรพสัตว์ การบรรลุคุณธรรมจึงมิใช่กระบวนการส่วนตัวที่ตัดขาดจากสังคม แต่เป็นการฝึกให้ผู้ปฏิบัติมองเห็นความทุกข์ ความสัมพันธ์ และความรับผิดชอบที่มีต่อผู้อื่น หลักเมตตาและกรุณาจึงสามารถแปลงเป็นกิจกรรมทางสังคมได้หลายรูปแบบ ตั้งแต่การช่วยเหลือผู้ยากไร้ การสนับสนุนการศึกษา การเยี่ยมผู้ป่วย ไปจนถึงการจัดพื้นที่เรียนรู้และสร้างความสงบให้ชุมชน แนวคิดนี้สอดคล้องกับการศึกษาพุทธศาสนาเพื่อสังคมที่ชี้ว่า “การช่วยเหลือ การสนับสนุน และการบูรณาการเครือข่าย” เป็นรูปแบบสำคัญของงานสาธารณสงเคราะห์ที่สถาบันพุทธศาสนาสามารถดำเนินการได้ (Panyachit & Sirisawad, 2025: 1-16)

อุดมคติพระโพธิสัตว์ยังมีนัยสำคัญต่อการสร้างภาวะผู้นำทางคุณธรรม เพราะผู้นำไม่ได้ถูกวัดจากอำนาจหรือสถานะเท่านั้น แต่ถูกวัดจากความสามารถในการรับฟัง ความอดทน การเสียสละ และการใช้ปัญญาเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ในระดับวัด แนวคิดนี้สามารถนำมาสู่การบริหารที่คำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม ทั้งพระภิกษุสามเณร เด็กและเยาวชน ผู้สูงอายุ ชาวบ้าน ผู้ศรัทธา หน่วยงานรัฐ และผู้บริจาค ภาวะผู้นำเช่นนี้ช่วยให้การทำงานชุมชนไม่กลายเป็นเพียงการแจกสิ่งของ แต่เป็นการสร้างระบบที่ผู้คนมีศักดิ์ศรี มีส่วนร่วม และสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น

แนวคิดเรื่อง “บารมี” โดยเฉพาะทาน ศีล ขันติ วิริยะ สมาธิหรือฌาน และปัญญา สามารถใช้เป็นกรอบพัฒนาพฤติกรรมทางจริยธรรมได้อย่างเป็นรูปธรรม ทานช่วยลดความยึดติดและส่งเสริมการแบ่งปัน ศีลทำให้การอยู่ร่วมกันมีขอบเขตและความไว้วางใจ ขันติช่วยให้รับมือความขัดแย้ง วิริยะสร้างความรับผิดชอบต่อภารกิจ สมาธิส่งเสริมความรอบคอบ และปัญญาช่วยให้ตัดสินใจบนข้อมูลและผลกระทบระยะยาว เมื่อนำมาเชื่อมกับงานชุมชน บารมีจึงไม่ควรถูกสอนเป็นเพียงคำจำกัดความ แต่ควรถูกออกแบบเป็นกิจกรรม เช่น โครงการอาสา ระบบออมและแบ่งปัน การเรียนรู้เรื่องความซื่อสัตย์ การดูแลสิ่งแวดล้อม และการประชุมชุมชนด้วยการรับฟังอย่างมีสติ

พิธีกรรมของคณะสงฆ์อนัมนิกายเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่หลักธรรมถูกทำให้สัมผัสได้ งานศึกษาของจักรพงษ์ ทิพสูงเนิน และคณะ (2568) วิเคราะห์พิธีกงเต็กและพิธีทิ้งกระจาด พบองค์ประกอบทางธรรมที่เกี่ยวข้องกับการละชั่ว ทำความดี ทำจิตใจให้ผ่องใส เมตตากรุณา ความกตัญญู การบูชาผู้ควรบูชา และการบำเพ็ญบารมี เช่น ทานบารมีและศีลบารมี คุณค่าของพิธีกรรมในมุมนี้จึงมิได้อยู่ที่ความงดงามหรือความศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น แต่อยู่ที่ความสามารถในการทำให้ผู้เข้าร่วมเกิดความรู้สึกร่วม จดจำคุณธรรม และนำความหมายไปสู่การปฏิบัติหลังพิธี

ความกตัญญูเป็นคุณธรรมที่ปรากฏเด่นในพิธีกรรมอนัมนิกาย โดยเฉพาะการระลึกถึงบรรพบุรุษและผู้มีพระคุณ ในเชิงสังคม ความกตัญญูทำหน้าที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นและสร้างความต่อเนื่องของชุมชน อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมความกตัญญูในสังคมร่วมสมัยควรขยายจากการแสดงออกเชิงพิธีไปสู่การดูแลผู้สูงอายุ การบันทึกประวัติชุมชน การถ่ายทอดภูมิปัญญา และการส่งเสริมให้เยาวชนมีส่วนรับผิดชอบต่อครอบครัวและสาธารณะ แนวทาง

นี้สอดคล้องกับคุณธรรม “กตัญญู” ในแผนส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติที่ครอบคลุมทั้งบุคคล สถาบัน แผ่นดิน ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม (คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ, 2566)

วัดอนัมนิกายในฐานะพื้นที่ขัดเกลาคุณธรรม จริยธรรม

การขัดเกลาคุณธรรมของวัดเกิดขึ้นผ่านกระบวนการที่ต่อเนื่องและซ้อนกันหลายระดับ ระดับแรกคือการเรียนรู้จากคำสอนโดยตรง เช่น การเทศน์ การสอนธรรม และการศึกษาพระปริยัติธรรม ระดับที่สองคือการเรียนรู้ผ่านแบบอย่างของพระสงฆ์และผู้ใหญ่ในชุมชน ระดับที่สามคือการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมพิธีกรรมและกิจกรรมอาสา และระดับที่สี่คือการเรียนรู้ผ่านกติกาของพื้นที่ เช่น ความสะอาด ความเป็นระเบียบ ความรับผิดชอบต่อทรัพย์สินส่วนรวม และการเคารพผู้อื่น ความสำเร็จของการส่งเสริมคุณธรรมจึงขึ้นกับการทำให้ทุกระดับสอดคล้องกัน กล่าวคือ หากวัดสอนเรื่องความสุจริตแต่ระบบบริจาคขาดความโปร่งใส หรือสอนเรื่องจิตอาสาแต่กิจกรรมไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนร่วมออกแบบ ความน่าเชื่อถือของกระบวนการขัดเกลาก็จะลดลง

พิธีกรรมสามารถเป็น “ห้องเรียนทางอารมณ์และศีลธรรม” เพราะผู้เข้าร่วมไม่ได้รับเพียงข้อมูล แต่สัมผัสบรรยากาศ ความสงบ ความสูญเสีย ความระลึกถึง และการแบ่งปัน เช่น พิธีกงเต็กทำให้ความกตัญญูและการรำลึกถึงผู้ล่วงลับมีพื้นที่แสดงออก ส่วนพิธีทิ้งกระจาดและการบริจาคอาหารช่วยทำให้แนวคิดเรื่องทานและเมตตากรุณามีรูปธรรม เมื่อวัดอธิบายความหมายของพิธีกรรมอย่างเหมาะสม ผู้เข้าร่วมโดยเฉพาะเยาวชนจะเข้าใจว่าความดีไม่ได้จบลงเมื่อพิธีสิ้นสุด แต่ควรต่อเนื่องเป็นพฤติกรรม เช่น การดูแลผู้มีพระคุณ การลดการเบียดเบียน การแบ่งปัน และการรับผิดชอบต่อส่วนรวม (จักรพงษ์ ทิพสูงเนิน และคณะ, 2568)

การศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นกลไกสำคัญของการสร้างคนและศาสนทายาท ปัจจุบันคณะสงฆ์อนัมนิกายมีการจัดการศึกษาทั้งสายนักธรรม ธรรมศึกษา บาลีและบาลีศึกษา รวมถึงโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในสังกัดเขต 14 ข้อมูลสำนักเรียนคณะสงฆ์อนัมนิกายประจำปีการศึกษา 2568 ระบุผู้สมัครสอบรวม 803 รูป/คน แบ่งเป็นพระภิกษุสามเณรสายนักธรรม 163 รูป นักเรียนธรรมศึกษา 625 คน และสายบาลี/บาลีศึกษา 15 รูป/คน (สำนักเรียนคณะสงฆ์อนัมนิกาย, 2568) ตัวเลขนี้สะท้อนว่าวัดยังเป็นโครงสร้างพื้นฐานด้านการเรียนรู้ทางศาสนาที่เชื่อมทั้งบรรพชิตและฆราวาส

ความสำคัญของการศึกษาดังกล่าวไม่ได้อยู่ที่จำนวนผู้เข้าสอบเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับคุณภาพของการเรียนรู้และการเชื่อมความรู้สู่ชีวิตจริง การเรียนนักธรรมสามารถเชื่อมเรื่องศีลกับการใช้สื่อออนไลน์อย่างรับผิดชอบ เชื่อมเรื่องอบายมุขกับทักษะการตัดสินใจของเยาวชน และเชื่อมเรื่องกตัญญูกับการดูแลผู้สูงอายุในครอบครัว ส่วนการศึกษาบาลีและภาษาทางศาสนาช่วยให้ผู้เรียนเข้าถึงคัมภีร์อย่างลึกซึ้งและมีทักษะวิเคราะห์คำสอน การออกแบบหลักสูตรที่เชื่อม “ธรรมะ-ชีวิต-ชุมชน” จะทำให้การศึกษาเป็นกระบวนการสร้างสมรรถนะทางจริยธรรม มิใช่เพียงการเตรียมสอบ

โรงเรียนศรีวิชาวิทยาซึ่งตั้งอยู่ภายในวัดธรรมปัญญารามบางม่วง จังหวัดนครปฐม เป็นตัวอย่างของการเชื่อมวัดกับการศึกษาสามัญ โรงเรียนเปิดสอนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 และจัดการเรียนรู้ทั้งธรรม บาลี และสามัญศึกษา โดยมีคำขวัญ “แสวงหาความรู้ เชิดชูศีลธรรม” และมุ่งพัฒนาพระภิกษุสามเณรทั้งฝ่ายมหายานและเถรวาท (คณะสงฆ์อนัมนิกายแห่งประเทศไทย, 2567) รูปแบบเช่นนี้ช่วยทำให้วัดเป็นพื้นที่บูรณาการความรู้ศาสนาและความรู้สมัยใหม่ ซึ่งมีความสำคัญต่อการสร้างศาสนทายาทที่เข้าใจทั้งหลักธรรม เทคโนโลยี สังคม และการบริหารจัดการ

แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตทำให้บทบาทของวัดขยายจากโรงเรียนและพระภิกษุสามเณรไปสู่คนทุกวัย งานศึกษาการพัฒนาโรงเรียนวัดสมณานัมบริหารให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตพบว่าความต้องการของชุมชนอยู่ในระดับมาก โดยครอบคลุมกิจกรรมการเรียนรู้ อาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์กับชุมชน และด้านวิชาการ (ภัคธีรา พงศ์ศรีตรีเนตร และคณะ, 2556: 82) ข้อค้นพบนี้สะท้อนว่า “พื้นที่วัด-โรงเรียน” มีศักยภาพเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชน หากออกแบบให้คนในพื้นที่เข้าถึงได้และมีส่วนร่วมกำหนดกิจกรรม

ในทางปฏิบัติ วัดอนัมนิกายสามารถขยายการเรียนรู้ตลอดชีวิตสู่หัวข้อที่สอดคล้องกับปัญหาปัจจุบัน เช่น การรู้เท่าทันสื่อ การป้องกันภัยออนไลน์ สุขภาวะผู้สูงอายุ การจัดการหนี้ครัวเรือน การคัดแยกขยะ ประวัติศาสตร์ชุมชน และทักษะอาชีพ ทั้งหมดสามารถวางอยู่บนฐานคุณธรรมได้ เช่น การรู้เท่าทันสื่อเชื่อมกับสุจริตและปัญญา การจัดการหนี้เชื่อมกับพอเพียง การคัดแยกขยะเชื่อมกับจิตอาสาและความรับผิดชอบ และการบันทึกประวัติชุมชนเชื่อมกับกตัญญู การทำให้ธรรมะเป็นภาษาของปัญหาจริงจะช่วยให้วัดเข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้มากขึ้น

การเชื่อมโยงบทบาทวัดอนัมนิกายกับคุณธรรม 5 ประการ

กรอบคุณธรรม 5 ประการของแผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ระยะที่ 2 ได้แก่ พอเพียง วินัย สุจริต จิตอาสา และกตัญญู สามารถใช้เป็น “ภาษากลาง” เชื่อมหลักธรรมของอนัมนิกายกับนโยบายสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม จุดสำคัญคือไม่ควรตีความคุณธรรมเหล่านี้เป็นเพียงคำขวัญ แต่ต้องกำหนดพฤติกรรมที่สังเกตได้และสถานการณ์ที่ผู้เรียนหรือผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ฝึกปฏิบัติจริง เช่น พอเพียงอาจวัดจากการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า วินัยจากการรับผิดชอบงานตรงเวลา สุจริตจากความโปร่งใสและไม่เอาเปรียบ จิตอาสาจากการลงมือช่วยส่วนรวม และกตัญญูจากการดูแลผู้มีพระคุณและสิ่งแวดล้อม (คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ, 2566)

ตารางที่ 1 การเชื่อมโยงคุณธรรม 5 ประการกับบทบาทของวัดอนัมนิกาย

คุณธรรม	ฐานคิด/หลักธรรมที่เชื่อมโยง	กิจกรรมที่วัดสามารถดำเนินการ	ผลลัพธ์ที่คาดหวัง
พอเพียง	ความไม่โลภ การรู้ประมาณ การใช้ทรัพยากรด้วยปัญญา	ธนาคารของใช้ การลดขยะ โรงทานพอดี การเรียนรู้การเงินครัวเรือน	ใช้ทรัพยากรคุ้มค่า ลดการบริโภคเกินจำเป็น เพิ่มภูมิคุ้มกันครัวเรือน
วินัย	ศีล พระวินัย ความรับผิดชอบต่อกติกา	ค่ายคุณธรรม ตารางปฏิบัติธรรม ระบบเวรอาสา กติกาพื้นที่วัด	ตรงต่อเวลา รับผิดชอบ เคารพกติกาและสิทธิผู้อื่น
สุจริต	ศีล ปัญญา ความซื่อตรงและไม่เบียดเบียน	บัญชีบริจาคโปร่งใส สื่อสารงบประมาณ จริยธรรมดิจิทัล	เพิ่มความไว้วางใจ ลดโอกาสทุจริต สร้างมาตรฐานการบริหารที่ตรวจสอบได้
จิตอาสา	ทาน เมตตา กรุณา อุดมคติพระโพธิสัตว์	เยี่ยมผู้ป่วย ช่วยผู้ยากไร้ อาสาสิ่งแวดล้อม งานภัยพิบัติ	เกิดเครือข่ายช่วยเหลือและความรับผิดชอบต่อส่วนรวม
กตัญญู	การบูชาผู้ควรบูชา การระลึกถึงบรรพบุรุษและผู้มีพระคุณ	กิจกรรมครอบครัว บันทึกประวัติชุมชน ดูแลผู้สูงอายุ ทำบุญอุทิศ	ความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นเข้มแข็ง รักษาความทรงจำและอัตลักษณ์ชุมชน

ที่มา : ผู้เขียนสังเคราะห์จากหลักธรรมอนัมนิกายและกรอบคุณธรรม 5 ประการของแผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ระยะที่ 2

บทบาทของวัดอนัมนิกายในการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนในความหมายร่วมสมัยไม่ควรถูกจำกัดไว้ที่การก่อสร้างถนน อาคาร หรือการเพิ่มรายได้เท่านั้น แต่ครอบคลุมการพัฒนาคน ความสัมพันธ์ ความมั่นคงทางจิตใจ ทุนวัฒนธรรม ความสามารถในการจัดการปัญหา และโอกาสในการเรียนรู้ วัดอนัมนิกายมีข้อได้เปรียบตรงที่เป็นสถาบันที่เชื่อมมิติทางจิตวิญญาณเข้ากับชีวิตประจำวัน ผู้คนเข้าวัดทั้งในช่วงปกติและช่วงวิกฤต เช่น งานบุญ งานศพ ความเจ็บป่วย หรือภัยพิบัติ ทำให้วัดมีโอกาสมองเห็นความต้องการของประชาชนในระดับครัวเรือนและสามารถประสานความช่วยเหลือได้รวดเร็ว

มิติแรกคือการพัฒนาการศึกษาและโอกาสทางสังคม การศึกษาของคณะสงฆ์อนัมนิกายครอบคลุมทั้งการอบรมนักธรรม ธรรมศึกษา บาลี และโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา อีกทั้งมีการสนับสนุนกองทุนการศึกษา ตัวอย่างในปี 2568 มีการมอบปัจจัยเข้ากองทุนการศึกษาของสำนักเรียนคณะสงฆ์อนัมนิกายจำนวน 1,000,000 บาทจากเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย และอีก 200,000 บาทจากรองเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกาย (คณะสงฆ์อนัมนิกายแห่งประเทศไทย, 2568ก; 2568ข) กองทุนลักษณะนี้มีความหมายมากกว่าการเงิน เพราะเป็นกลไกทำให้ผู้มีศรัทธามีส่วนลงทุนใน “ทุนมนุษย์” และสร้างความต่อเนื่องของการศึกษาศาสนา

อย่างไรก็ตาม การใช้กองทุนเพื่อพัฒนาชุมชนควรมีกลไกกำกับผลลัพธ์ที่ชัดเจน เช่น จำนวนผู้ได้รับทุน อัตราการคงอยู่ในระบบการศึกษา ผลการเรียน การพัฒนาทักษะดิจิทัล การทำงานอาสา หรือการกลับมาช่วยวัดและชุมชนในอนาคต หากวัดมีข้อมูลเหล่านี้ จะสามารถสื่อสารกับผู้บริจาคอย่างมีความหมายและพัฒนากองทุนจากรูปแบบ “บริจาคตามศรัทธา” ไปสู่ “การลงทุนเพื่อโอกาสทางการศึกษา” ซึ่งเพิ่มทั้งความโปร่งใสและความยั่งยืน

มิติที่สองคือการสาธารณสงเคราะห์และการช่วยเหลือกลุ่มเปราะบาง งานสาธารณสงเคราะห์เป็นพื้นที่ที่หลักทานและเมตตากรุณาแปลงเป็นการปฏิบัติได้ชัดเจน ตัวอย่างร่วมสมัยเมื่อวันที่ 2 กันยายน 2569 วัดอนัมนิกายเฉลิมพระเกียรติพระชนมพรรษากาล หรือโรงเจดอนมะนาว จังหวัดสุพรรณบุรี เปิดโรงทานและแจกข้าวสาร 1,000 ถุง พร้อมเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ผู้สูงอายุ คนพิการ คนไร้บ้าน ผู้ด้อยโอกาส และผู้ที่ตกงานหรือขาดรายได้ โดยอาศัยความร่วมมือของศิษยานุศิษย์ ผู้บริจาค และชาวบ้าน (เดลินิวส์, 2569) กรณีนี้สะท้อนบทบาทวัดในฐานะจุดรวมทรัพยากรและเครือข่ายความช่วยเหลือ

การสงเคราะห์ที่ยั่งยืนควรมี 3 ระดับ ระดับแรกคือการช่วยเหลือเร่งด่วน เช่น อาหาร ยา ที่พัก หรือเงินฉุกเฉิน ระดับที่สองคือการฟื้นฟูศักยภาพ เช่น ทักษะอาชีพ การเข้าถึงสิทธิของรัฐ และการเชื่อมต่อบริการสุขภาพ ระดับที่สามคือการป้องกันปัญหา เช่น การออม ความรู้สุขภาพ และเครือข่ายเฝ้าระวังผู้สูงอายุ การขยับจาก “สงเคราะห์” ไปสู่ “เสริมพลัง” จะทำให้เมตตากรุณาไม่สร้างการพึ่งพิง แต่ช่วยให้ผู้รับกลับมามีความสามารถในการจัดการชีวิตตนเอง

มิติที่สามคือสุขภาวะของชุมชน วัดมีศักยภาพเป็นพื้นที่สนับสนุนสุขภาวะทางใจผ่านการสวดมนต์ สมาธิ การสนทนาธรรม และชุมชนแห่งความเอื้ออาทร งานศึกษาพุทธศาสนาเพื่อสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบตัวอย่างวัดที่เชื่อมการภาวนากับการดูแลผู้สูงอายุและการประสานบุคลากรสุขภาพ (Visuddhangkoon, 2018: 95-100) สำหรับวัดอนัมนิกาย แนวทางที่เหมาะสมคือการทำงานเสริมระบบสาธารณสุข ไม่ใช่แทนที่การแพทย์ เช่น จัดพื้นที่สงบสำหรับผู้ดูแลผู้ป่วย กลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อน การเยี่ยมผู้สูงอายุ การให้ความรู้เรื่องสุขภาพ และส่งต่อผู้มีอาการเสี่ยงไปยังหน่วยบริการ

การทำงานด้านสุขภาวะยังช่วยขยายความหมายของ “เมตตา” จากการให้สิ่งของไปสู่การรับฟัง ความโดดเดี่ยวของผู้สูงอายุ ความเครียดของผู้ดูแล ความกังวลของครอบครัวยากจน และปัญหาสุขภาพจิตของเยาวชนมักไม่ถูกแก้ด้วยสิ่งของเพียงอย่างเดียว วัดสามารถสร้างเครือข่ายอาสารับฟังและกิจกรรมเชื่อมคนต่างวัยได้ แต่ควรกำหนดขอบเขตบทบาทอย่างชัดเจน เมื่อพบภาวะที่ต้องการผู้เชี่ยวชาญควรประสานหน่วยงานสุขภาพหรือสังคมสงเคราะห์โดยเร็ว

มิติที่สี่คือสิ่งแวดล้อมและพื้นที่สาธารณะ ในเดือนกุมภาพันธ์ 2569 สำนักงานเขตดุสิตร่วมกับวัดสมณานัมบริหารดำเนินการแก้ปัญหาการลักลอบทิ้งขยะ ทำความสะอาดพื้นที่ และติดตั้งป้ายห้ามทิ้งขยะภายใต้นโยบาย “วัดคู่เมือง” ของกรุงเทพมหานคร (กรุงเทพมหานคร, 2569) กิจกรรมนี้ชี้ว่าการพัฒนาวัดและการพัฒนาเมืองสามารถเป็นภารกิจร่วมกันได้ วัดในฐานะพื้นที่สาธารณะมีส่วนสร้างมาตรฐานความสะอาด ความปลอดภัย และวินัยของชุมชน

ในระยะยาว วัดสามารถยกระดับงานสิ่งแวดล้อมจากกิจกรรมทำความสะอาดเป็น “วัดสีเขียว” เช่น คัดแยกขยะ ลดพลาสติกในงานบุญ จัดการเศษอาหารจากโรงทาน ลดการใช้พลังงาน ปลูกต้นไม้ และออกแบบพื้นที่ให้รองรับผู้สูงอายุ แนวทางนี้เชื่อมคุณธรรมพอเพียง วินัย และจิตอาสาเข้าด้วยกัน เพราะการดูแลสิ่งแวดล้อมต้องอาศัยทั้งการลดความต้องการส่วนเกิน การเคารพกติกา และการลงมือทำเพื่อส่วนรวม

มิติที่ห้าคือการอนุรักษ์วัฒนธรรมและสร้างความเข้าใจข้ามวัฒนธรรม วัดอนัมนิกายมีศิลปกรรม ภาษา พิธีกรรม และประเพณีที่เกิดจากการผสมผสานจีน เวียดนาม และไทย จึงสามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม การเปิดวัดให้โรงเรียน มหาวิทยาลัย และประชาชนเข้าเยี่ยมชมพร้อมคำอธิบายทางวิชาการ จะช่วยลดการมองพิธีกรรมผ่านความแปลกใหม่หรือความเชื่อแบบผิวเผิน และทำให้ผู้มาเยือนเข้าใจประวัติการตั้งถิ่นฐาน การปรับตัว และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนต่าง ๆ

การอนุรักษ์ควรหลีกเลี่ยงการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นเพียง “สินค้าเพื่อการท่องเที่ยว” เพราะหากกิจกรรมมุ่งสร้างภาพหรือรายได้มากกว่าความหมายทางศาสนา ชุมชนอาจสูญเสียความรู้สึกเป็นเจ้าของ ทางออกคือให้พระสงฆ์ผู้สูงอายุ เยาวชน และนักวิชาการร่วมกันจัดทำฐานข้อมูลประวัติวัด คำศัพท์พิธีกรรม ภาพเก่า ประวัติบุคคล และแผนที่วัฒนธรรม พร้อมกำหนดกติกาการเยี่ยมชมที่เคารพพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และวิถีชุมชน

มิติที่หกคือการสร้างทุนทางสังคมและเครือข่าย วัดมีความสามารถพิเศษในการเชื่อมคนที่มีพื้นฐานต่างกัน เพราะความศรัทธาและกิจกรรมสาธารณะเปิดพื้นที่ให้เกิดความสัมพันธ์ การศึกษาพุทธศาสนาเพื่อสังคมชี้ว่าสถาบันพุทธสามารถทำหน้าที่เป็นผู้ริเริ่มแก้ปัญหา ศูนย์ประสานความร่วมมือ และผู้สนับสนุนเครือข่าย (Panyachit & Sirisawad, 2025: 1-16) สำหรับวัดอนัมนิกาย การสร้างเครือข่ายกับโรงเรียน มหาวิทยาลัย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานสาธารณสุข ภาคธุรกิจ และกลุ่มอาสาจะช่วยเพิ่มทรัพยากรและความเชี่ยวชาญโดยไม่ทำให้วัดต้องทำทุกเรื่องด้วยตนเอง

ทุนทางสังคมที่สำคัญที่สุดคือ “ความไว้วางใจ” ซึ่งเกิดจากความต่อเนื่อง ความโปร่งใส และการรักษาคำพูด วัดที่ทำโครงการร่วมกับชุมชนจึงควรมีช่องทางรับฟังความคิดเห็น รายงานการใช้ทรัพยากร เปิดเผยหลักเกณฑ์การช่วยเหลือ และประเมินความพึงพอใจอย่างสม่ำเสมอ ความไว้วางใจที่เข้มแข็งจะทำให้วัดสามารถระดมอาสาสมัครและทรัพยากรได้เร็วเมื่อเกิดวิกฤต ขณะเดียวกันก็ลดข้อสงสัยและความขัดแย้งภายในชุมชน

นอกจากเครือข่ายภายในพื้นที่ วัดอนัมนิกายยังมีศักยภาพในการสร้างเครือข่ายข้ามพื้นที่ผ่านโครงสร้างคณะสงฆ์และสำนักเรียน หากแต่ละวัดบันทึกข้อมูลกิจกรรมที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน จะสามารถถอดบทเรียนเปรียบเทียบและกระจายแนวปฏิบัติที่ดีได้ เช่น รูปแบบกองทุนการศึกษา รูปแบบโรงทานเพื่อกลุ่มเปราะบาง รูปแบบค่ายคุณธรรม หรือระบบอาสาสมัครเยาวชน การเรียนรู้ระหว่างวัดจะลดการเริ่มต้นจากศูนย์และทำให้คณะสงฆ์มีองค์ความรู้ร่วม

ในเชิงเศรษฐกิจชุมชน วัดสามารถสนับสนุนได้โดยไม่เปลี่ยนตนเองเป็นหน่วยธุรกิจ เช่น เปิดพื้นที่ให้ชุมชนจำหน่ายผลิตภัณฑ์ในงานประเพณี สนับสนุนทักษะอาชีพ เชื่อมผู้ประกอบการท้องถิ่นกับกิจกรรมวัด และส่งเสริมผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนวัฒนธรรมอย่างเคารพต้นฉบับ หลักพอเพียงควรถูกใช้เป็นกรอบให้เศรษฐกิจชุมชนเติบโตโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมหรือทำให้พิธีกรรมกลายเป็นสินค้า

การพัฒนาชุมชนของวัดจึงควรมีลักษณะ “องค์รวมแต่ไม่ทำทุกอย่าง” กล่าวคือ วัดควรมองปัญหาอย่างเชื่อมโยง แต่เลือกบทบาทที่สอดคล้องกับทุนและความเชี่ยวชาญของตน แล้วใช้เครือข่ายเข้ามาเติมเต็ม ส่วนที่เกี่ยวกับการรักษาพยาบาล กฎหมาย หรือสังคมสงเคราะห์วิชาชีพควรส่งต่อผู้เชี่ยวชาญ ขณะที่วัดเน้นการสร้างความไว้วางใจ คุณธรรม พื้นที่กลาง การอาสา และการประสานทรัพยากร

กรณีตัวอย่างของบทบาทวัดอนัมนิกายกับชุมชน

กรณีวัดกุศลสมาคร กรุงเทพมหานคร แสดงบทบาทด้านการศึกษาและการสร้างศาสนทายาทได้ชัดเจน วัดสัมพันธ์กับโรงเรียนกุศลสมาครวิทยาลัยและเป็นสถานที่จัดกิจกรรมการศึกษาของคณะสงฆ์ เช่น การอบรมนักธรรมชั้นตรีก่อนสอบในปี 2568 (สำนักเรียนคณะสงฆ์อนัมนิกาย, 2568) บทบาทนี้ทำให้วัดเป็นทั้งศาสนสถานและสถาบันเรียนรู้ การมีพระภิกษุสามเณรและบุคลากรการศึกษารวมอยู่ในพื้นที่เดียวกันช่วยให้การอบรมคุณธรรมสามารถเกิดขึ้นผ่านชีวิตประจำวัน ไม่ได้แยกออกเป็นกิจกรรมเฉพาะครั้ง

บทเรียนจากกรณีวัดกุศลสมาครคือ การสร้างศาสนทายาทควรมีระบบพี่เลี้ยงและเส้นทางพัฒนาผู้เรียน ไม่เพียงเตรียมสอบนักธรรม แต่ควรพัฒนาทักษะการสื่อสาร เทคโนโลยี การทำงานชุมชน ภาษา และภาวะผู้นำ เยาวชนที่ผ่านระบบนี้ควรมีโอกาสกลับมาเป็นครู ผู้ประสานงาน นักวิจัย หรืออาสาสมัครของคณะสงฆ์ การสร้างวงจรเช่นนี้ทำให้การศึกษาเป็นการลงทุนระยะยาวต่อทั้งศาสนาและชุมชน

กรณีวัดสมณานัมบริหาร เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร แสดงบทบาทของวัดในฐานะสถาบันเมืองที่เชื่อมศาสนา การศึกษา ชุมชน และหน่วยงานรัฐ โรงเรียนวัดสมณานัมบริหารเคยถูกศึกษาในฐานะแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามความต้องการของชุมชน และข้อมูลร่วมสมัยยังแสดงการทำงานร่วมกับสำนักงานเขตในเรื่องการจัดการขยะและพื้นที่สาธารณะ (ภัคธีรา พงศ์ศรีตรีเนตร และคณะ, 2556: 82; กรุงเทพมหานคร, 2569) ความต่อเนื่องนี้สะท้อนว่า “วัดในเมือง” สามารถมีภารกิจมากกว่าการเป็นสถานที่ประกอบศาสนพิธี

กรณีดังกล่าวยังชี้ให้เห็นความสำคัญของการทำงานแบบพื้นที่เป็นฐาน เพราะปัญหาของวัดในเมือง เช่น ขยะ การจราจร พื้นที่จำกัด ผู้สูงอายุ และความสัมพันธ์ของคนต่างกลุ่ม แตกต่างจากวัดในชนบท การพัฒนาชุมชนจึงไม่ควรใช้ชุดกิจกรรมเดียวกันทุกวัด แต่ควรวิเคราะห์ข้อมูลพื้นที่และทำแผนร่วมกับชุมชน ตัวชี้วัดของวัดในเมืองอาจเน้นคุณภาพพื้นที่สาธารณะ การเรียนรู้ตลอดชีวิต ความปลอดภัย และการเชื่อมคนต่างวัย ขณะที่วัดชนบทอาจเน้นอาชีพ

สุขภาวะ และการเข้าถึงบริการ

กรณีวัดธรรมปัญญารามบางม่วง จังหวัดนครปฐม และโรงเรียนศรีวิชาวิทยา แสดงบทบาทการบูรณาการวัดกับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา โรงเรียนเปิดการเรียนรู้ทั้งธรรม บาลี และสามัญในระดับมัธยมศึกษา และตั้งอยู่ในบริเวณวัดโดยตรง (คณะสงฆ์อนัมนิกายแห่งประเทศไทย, 2567) โครงสร้างนี้เอื้อต่อการสร้างสภาพแวดล้อมที่คุณธรรมไม่ถูกแยกออกจากวิชาการ เพราะกิจวัตร การเรียน การทำงาน และกิจกรรมศาสนาอยู่ในระบบชีวิตเดียวกัน

ศักยภาพของกรณีวัดธรรมปัญญารามบางม่วงอยู่ที่การพัฒนาเป็น “ศูนย์การเรียนรู้อนัมนิกาย” ที่เชื่อมประวัติศาสตร์ พิธีกรรม ภาษา งานวิจัย และการฝึกผู้นำรุ่นใหม่ การมีสำนักเรียน โรงเรียน และฐานกิจกรรมศาสนาอยู่ในพื้นที่เดียวกันเปิดโอกาสให้สร้างหลักสูตรระยะสั้นสำหรับฆราวาส ครู นักศึกษา และผู้สนใจ เช่น ความรู้พื้นฐานอนัมนิกาย การอ่านคัมภีร์ พิธีกรรมกับคุณธรรม การจัดการวัด และสื่อดิจิทัลเพื่อการเผยแผ่ ซึ่งจะทำให้ความรู้ที่สะสมอยู่ในวัดถูกถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ

กรณีวัดอนัมนิกายเฉลิมพระเกียรติพระชนมพรรษากาล หรือโรงเจดอนมะนาว จังหวัดสุพรรณบุรี แสดงบทบาทสาธารณสงเคราะห์ที่ตอบสนองต่อความเดือดร้อนด้านปากท้องและรายได้ การแจกข้าวสาร 1,000 ถุงและเครื่องอุปโภคบริโภคแก่กลุ่มเปราะบางเมื่อวันที่ 2 กันยายน 2569 เกิดจากการระดมเครือข่ายศิษยานุศิษย์ ผู้บริจาค และชาวบ้าน (เดลินิวส์, 2569) จุดแข็งของกิจกรรมคือความรวดเร็ว ความเข้าถึงได้ และพลังศรัทธาที่ทำให้ทรัพยากรไหลเข้าสู่ผู้ต้องการความช่วยเหลือ

หากต่อยอดกรณีโรงเจดอนมะนาวให้เป็นระบบมากขึ้น วัดอาจจัดทำฐานข้อมูลครัวเรือนเปราะบางร่วมกับผู้นำชุมชนและหน่วยงานรัฐโดยคำนึงถึงการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล แยกความช่วยเหลือเป็นฉุกเฉิน ระยะฟื้นฟู และระยะป้องกัน รวมทั้งจัดเครือข่ายผู้บริจาคให้สนับสนุนตามความต้องการที่แท้จริง วิธีนี้จะช่วยลดความซ้ำซ้อน เพิ่มความเป็นธรรมในการจัดสรร และทำให้สามารถประเมินได้ว่าผู้รับความช่วยเหลือมีคุณภาพชีวิตดีขึ้นหรือไม่

เมื่อเปรียบเทียบทั้งสี่กรณีจะเห็นว่า “ความเป็นวัดอนัมนิกาย” ไม่ได้กำหนดรูปแบบงานชุมชนเพียงแบบเดียว บางวัดมีจุดแข็งการศึกษา บางวัดมีจุดแข็งการเป็นพื้นที่เมือง บางวัดมีศักยภาพด้านสาธารณสงเคราะห์ สิ่งที่เหมือนกันคือการใช้ความศรัทธา บุคลากร พื้นที่ และเครือข่ายเป็นฐานในการสร้างประโยชน์ส่วนรวม ดังนั้นยุทธศาสตร์ของคณะสงฆ์ควรส่งเสริมความเชี่ยวชาญเฉพาะวัด พร้อมสร้างกลไกแลกเปลี่ยนทรัพยากรและความรู้ระหว่างวัด

กรณีศึกษาเหล่านี้ยังยืนยันว่า การประเมินบทบาทวัดไม่ควรดูเฉพาะกิจกรรมที่จัดในรั้ววัด เพราะผลของวัดแผ่ไปยังโรงเรียน ครอบครัว ถนน ชุมชน และเครือข่ายผู้ศรัทธา การศึกษาผลกระทบจึงควรใช้หน่วยวิเคราะห์ระดับ “ระบบนิเวศของวัด” ซึ่งรวมผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด และถามว่าเครือข่ายรอบวัดมีความสามารถช่วยเหลือกัน เรียนรู้ร่วมกัน และจัดการปัญหาได้ดีขึ้นเพียงใด

กลไกที่ทำให้บทบาทของวัดเกิดผลต่อคุณธรรมและชุมชน

กลไกแรกคือภาวะผู้นำทางคุณธรรมของพระสงฆ์ การทำงานชุมชนของวัดมักเริ่มจากวิสัยทัศน์และความน่าเชื่อถือของเจ้าอาวาสหรือคณะสงฆ์ หากผู้นำแสดงความเสียสละ รับฟัง และรักษาความโปร่งใส จะสามารถระดมคนและทรัพยากรได้มาก แต่หากกิจกรรมขึ้นกับบุคคลเพียงคนเดียวมากเกินไป โครงการอาจหยุดลงเมื่อเปลี่ยนผู้นำ ดังนั้นวัดควรเปลี่ยนภาวะผู้นำแบบบุคคลเป็น “ระบบผู้นำร่วม” มีคณะทำงาน แผนงาน เอกสารความรู้ และการพัฒนาผู้สืบทอด

ผู้นำทางคุณธรรมยังต้องมีสมรรถนะใหม่ที่สอดคล้องกับสังคมดิจิทัล เช่น การสื่อสารสาธารณะ การจัดการข้อมูล ความเข้าใจสิทธิและกฎหมาย การประสานเครือข่าย การบริหารโครงการ และการรับมือข่าวลวง เพราะงานชุมชนจำนวนมากเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมที่ข้อมูลแพร่เร็ว หากวัดสื่อสารไม่ชัดอาจเกิดความเข้าใจผิดได้ง่าย การพัฒนาพระสงฆ์รุ่นใหม่จึงควรผสานพระธรรมวินัยกับทักษะการบริหารสังคมสมัยใหม่

กลไกที่สองคือการมีส่วนร่วมของชุมชน การพัฒนาที่วัดคิดและทำฝ่ายเดียวอาจได้ผลระยะสั้น แต่ยากต่อความยั่งยืน การมีส่วนร่วมที่แท้จริงควรเริ่มตั้งแต่การสำรวจปัญหา การกำหนดเป้าหมาย การออกแบบกิจกรรม การลงมือทำ และการประเมินผล ชุมชนจะรู้สึกเป็นเจ้าของเมื่อเสียงของตนมีผลต่อการตัดสินใจ การประชุมแบบกลุ่มย่อย เวทีผู้สูงอายุ สภาเยาวชน หรือคณะกรรมการวัด-ชุมชนเป็นเครื่องมือที่สามารถนำมาใช้ได้

การมีส่วนร่วมควรให้ความสำคัญกับกลุ่มที่มักไม่มีเสียง เช่น เด็ก เยาวชน ผู้พิการ ผู้สูงอายุ ผู้มีรายได้น้อย

และผู้ที่ไม่ได้มาวัดเป็นประจำ เพราะหากรับฟังเฉพาะผู้ศรัทธากลุ่มเดิม วัดอาจมองไม่เห็นปัญหาใหม่ของพื้นที่ การเปิดพื้นที่ให้คนที่แตกต่างเข้ามาร่วมคิดยังช่วยสร้างความเข้าใจข้ามวัฒนธรรมและลดการตีตราว่าวัดอนัมนิกายเป็นพื้นที่ของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น

กลไกที่สามคือความโปร่งใสและความรับผิดชอบ วัดเป็นองค์กรที่ได้รับทรัพยากรจากศรัทธาของประชาชน จึงควรสร้างระบบเปิดเผยข้อมูลที่เหมาะสม เช่น รายรับ-รายจ่ายของโครงการ กติกาการให้ทุน หลักเกณฑ์คัดเลือกผู้รับความช่วยเหลือ รายงานผลกิจกรรม และช่องทางร้องเรียนหรือเสนอแนะ การเปิดเผยข้อมูลไม่ได้ลดความศักดิ์สิทธิ์ของวัด แต่กลับช่วยคุ้มครองความน่าเชื่อถือและทำให้คุณธรรม “สุจริต” ปรากฏผ่านโครงสร้างการบริหาร

ความโปร่งใสควรออกแบบให้เข้าใจง่าย ไม่ใช่เพียงเอกสารบัญชีที่คนทั่วไปอ่านยาก วัดสามารถใช้สรุปแบบอินโฟกราฟิก รายงานรายไตรมาส หรือป้ายประชาสัมพันธ์ในพื้นที่ พร้อมระบุว่าเงินบริจาคถูกใช้กับอะไร มีผู้ได้รับประโยชน์กี่ราย และเกิดผลลัพธ์อะไร เมื่อผู้บริจาคเห็นผลลัพธ์จะเกิดความไว้วางใจและพร้อมสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันคณะทำงานก็มีข้อมูลสำหรับปรับปรุงการดำเนินงาน

กลไกที่สี่คือการใช้ข้อมูลและการประเมินผล งานศาสนามักมีข้อมูลกิจกรรมจำนวนมาก เช่น จำนวนผู้เข้าร่วม จำนวนผู้รับของ หรือจำนวนครั้งที่จัดงาน แต่ข้อมูลเหล่านี้เป็นเพียง “ผลผลิต” ยังไม่บอกว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ วัดควรเพิ่มตัวชี้วัดผลลัพธ์ เช่น ผู้เข้าค่ายมีพฤติกรรมอาสาเพิ่มหรือไม่ ผู้รับทุนสามารถเรียนต่อได้หรือไม่ ครัวเรือนเปราะบางเข้าถึงสิทธิของรัฐเพิ่มหรือไม่ หรือปริมาณขยะในพื้นที่ลดลงหรือไม่

การประเมินผลไม่จำเป็นต้องซับซ้อน สามารถใช้แบบสอบถามสั้น การสัมภาษณ์ การสังเกต หรือบันทึกเรื่องราวความเปลี่ยนแปลง แต่ควรทำอย่างต่อเนื่องและเคารพความเป็นส่วนตัว ข้อมูลที่ดีจะช่วยให้วัดเลือกทำกิจกรรมที่มีผลจริง ลดกิจกรรมที่ซ้ำซ้อน และสื่อสารคุณค่ากับผู้บริจาค หน่วยงานรัฐ และสังคมวิชาการได้ชัดเจนขึ้น

กลไกที่ห้าคือการเชื่อมหลักธรรมกับการออกแบบองค์กร กล่าวคือ คุณธรรมไม่ควรอยู่เพียงในคำเทศน์ แต่ต้องปรากฏในวิธีบริหาร หากวัดยึดเมตตา ระบบช่วยเหลือต้องไม่ทำให้ผู้รับเสียศักดิ์ศรี หากยึดสุจริต ระบบการเงินต้องตรวจสอบได้ หากยึดปัญญา การตัดสินใจควรใช้ข้อมูล หากยึดขันติ กระบวนการแก้ความขัดแย้งควรเน้นการรับฟัง การทำให้หลักธรรมกลายเป็น “หลักออกแบบ” จะสร้างความสอดคล้องระหว่างคำสอนและประสบการณ์จริงของประชาชน

กลไกที่หกคือความต่อเนื่อง โครงการคุณธรรมจำนวนมากให้ผลเพียงช่วงสั้นเพราะจัดปีละครั้งแล้วสิ้นสุด การสร้างนิสัยต้องอาศัยการทำซ้ำและการสะท้อนผล วัดจึงควรออกแบบวงจรกิจกรรม เช่น เรียนรู้-ลงมือทำ-สะท้อนผล-รับผิดชอบงานใหม่ โดยให้ผู้เข้าร่วมมีบทบาทเพิ่มขึ้นตามเวลา จากผู้รับเป็นอาสาสมัคร จากอาสาสมัครเป็นผู้ประสานงาน และจากผู้ประสานงานเป็นผู้พัฒนาคนรุ่นต่อไป

กรอบสังเคราะห์บทบาทของวัดอนัมนิกายเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

จากการวิเคราะห์สามารถสังเคราะห์บทบาทของวัดอนัมนิกายเป็น 6 มิติที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ มิติคุณธรรมและจิตวิญญาณ มิติการศึกษา มิติสาธารณสงเคราะห์และสุขภาวะ มิติวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ มิติสิ่งแวดล้อมและพื้นที่สาธารณะ และมิติเครือข่ายและธรรมาภิบาล ทั้งหกมิติไม่ควรถูกบริหารแบบแยกส่วน เพราะกิจกรรมหนึ่งสามารถสร้างผลหลายด้าน เช่น โครงการดูแลผู้สูงอายุสามารถเป็นทั้งสาธารณสงเคราะห์ การเรียนรู้ของเยาวชน การส่งเสริมกตัญญู และการสร้างเครือข่ายสุขภาพในเวลาเดียวกัน

หัวใจของกรอบสังเคราะห์อยู่ที่การเปลี่ยน “ทุนศาสนา” ให้เป็น “ทุนเพื่อการพัฒนา” ทุนศาสนาประกอบด้วยความศรัทธา หลักธรรม บุคลากร ศาสนสถาน เครือข่ายผู้บริจาค และพิธีกรรม หากบริหารอย่างมีเป้าหมาย ทุนเหล่านี้สามารถสร้างทุนมนุษย์ ทุนสังคม และทุนวัฒนธรรมได้ แต่ต้องมีกระบวนการเชื่อมต่อ ได้แก่ การวิเคราะห์ปัญหา การออกแบบกิจกรรมที่สอดคล้องกับหลักธรรม การมีส่วนร่วม การบริหารโปร่งใส และการวัดผล การขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งอาจทำให้กิจกรรมมีคุณค่าทางศรัทธาแต่ไม่เกิดผลพัฒนาในระยะยาว

ตารางที่ 2 กรอบสังเคราะห์ 6 มิติของวัดอนัมนิกายกับผลลัพธ์การพัฒนาชุมชน

มิติ	ทุน/ทรัพยากรสำคัญ	ตัวอย่างการดำเนินงาน	ผลลัพธ์ชุมชน
1. คุณธรรมและจิตวิญญาณ	หลักธรรม พิธีกรรม พระสงฆ์	เทศน์ ค่ายคุณธรรม สมาธิ อธิบายความหมายพิธีกรรม	จิตสำนึก ความรับผิดชอบ ความสงบและความสัมพันธ์ที่ดี
2. การศึกษา	สำนักเรียน โรงเรียน ครู กองทุน	นักธรรม ธรรมศึกษา บาลี สามัญ ทุนการศึกษา	ความรู้ ศาสนทายาท โอกาสทางการศึกษาและทักษะชีวิต
3. สงเคราะห์และสุขภาวะ	โรงทาน ผู้บริจาค อาสาสมัคร เครือข่ายสุขภาพ	ช่วยผู้เปราะบาง เยี่ยมผู้ป่วย ส่งต่อบริการ	ลดความเดือดร้อน เพิ่มการเข้าถึงบริการและความมั่นคงทางใจ
4. วัฒนธรรมและอัตลักษณ์	ศิลปกรรม ภาษา ประเพณี ความทรงจำ	คลังข้อมูล พิพิธภัณฑ์ชุมชน ทัวร์เรียนรู้ งานประเพณี	อนุรักษ์มรดก สร้างความเข้าใจข้ามวัฒนธรรม
5. สิ่งแวดล้อมและพื้นที่	พื้นที่วัด ชุมชน เครือข่ายเมือง	คัดแยกขยะ พื้นที่สีเขียว ลดพลาสติก ทำความสะอาด	สภาพแวดล้อมดี วินัยสาธารณะ สุขภาวะ
6. เครือข่ายและธรรมาภิบาล	ความไว้วางใจ หน่วยงานรัฐ มหาวิทยาลัย ภาคธุรกิจ	คณะทำงานร่วม รายงานผล ระบบข้อมูลและบัญชีโปร่งใส	ความร่วมมือยั่งยืน ใช้ทรัพยากรคุ้มค่า ตรวจสอบได้

ที่มา : ผู้เขียนสังเคราะห์

กรอบดังกล่าวสามารถนำไปใช้ในระดับวัดโดยเริ่มจากการประเมินตนเองว่าแต่ละมิติมีจุดแข็ง จุดอ่อน และข้อมูลอะไรอยู่แล้ว จากนั้นเลือก 2-3 มิติที่สอดคล้องกับปัญหาชุมชนเป็นประเด็นนำ แล้วเชื่อมมิติอื่นเข้ามาสนับสนุน เช่น หากเลือกผู้สูงอายุเป็นประเด็นนำ มิติสุขภาวะเป็นแกน มิติคุณธรรมเชื่อมกตัญญูและเมตตา มิติการศึกษานำเยาวชนมาเรียนรู้ มิติเครือข่ายประสานโรงพยาบาล และมิติธรรมาภิบาลกำหนดระบบข้อมูลและการช่วยเหลือที่เป็นธรรม

ในระดับคณะสงฆ์ กรอบ 6 มิติสามารถพัฒนาเป็นชุดตัวชี้วัดกลางเพื่อให้แต่ละวัดรายงานผลในรูปแบบที่เปรียบเทียบได้ โดยไม่จำเป็นต้องบังคับให้ทุกวัดทำทุกมิติเท่ากัน จุดประสงค์คือสร้างฐานข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ร่วมและมองเห็นภาพรวมของคุณูปการทางสังคมของอนัมนิกาย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งต่อการวางนโยบาย การขอความร่วมมือจากภายนอก และการศึกษาวิจัยในอนาคต

ความท้าทายของวัดอนัมนิกายในบริบทสังคมร่วมสมัย

ความท้าทายประการแรกคือช่องว่างระหว่าง “ความหมายของพิธีกรรม” กับ “การรับรู้ของคนรุ่นใหม่” พิธีกรรมอนัมนิกายมีภาษาสัญลักษณ์และรูปแบบเฉพาะ หากผู้เข้าร่วมไม่เข้าใจที่มา อาจมองเป็นเพียงความเชื่อหรือการแสดง วัดจึงควรพัฒนาคำอธิบายที่ถูกต้อง กระชับ และเชื่อมกับคุณธรรมร่วมสมัย เช่น อธิบายว่าการทำบุญอุทิศสัมพันธ์กับกตัญญูอย่างไร การทิ้งกระจาดสัมพันธ์กับเมตตาและการแบ่งปันอย่างไร และการสวดมนต์ช่วยฝึกสติและวินัยอย่างไร การสื่อสารที่ดีจะช่วยรักษาความหมายโดยไม่ทำให้พิธีกรรมสูญเสียความลุ่มลึก

ช่องทางดิจิทัลเป็นทั้งโอกาสและความเสี่ยง วัดสามารถใช้สื่อสั้น ภาพอินโฟกราฟิก พอดแคสต์ หรือคลังวิดีโอเพื่ออธิบายประวัติและหลักธรรม แต่ต้องระวังการลดทอนเนื้อหาจนกลายเป็นความบันเทิงหรือความเชื่อแบบไวรัลที่

คลาดเคลื่อน หลักการสำคัญคือ “ความหมายมาก่อนยอดเข้าถึง” เนื้อหาควรมีผู้ตรวจสอบทางวิชาการและศาสนา ใช้ภาษาที่คนทั่วไปเข้าใจ และแยกให้ชัดระหว่างข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ คติความเชื่อ และข้อเสนอเชิงจริยธรรม

ความท้าทายประการที่สองคือกำลังคนและการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ การทำงานของวัดในปัจจุบันต้องใช้ทักษะหลากหลายตั้งแต่พระธรรมวินัย การสอน การบริหาร การเงิน สื่อดิจิทัล ภาษา กฎหมาย ไปจนถึงการทำงานกับเด็กและผู้สูงอายุ หากมีบุคลากรจำนวนน้อย งานจำนวนมากจะตกอยู่กับพระหรือเจ้าหน้าที่เพียงไม่กี่คน วัดจึงควรมีแผนพัฒนาคนระยะยาวและเปิดพื้นที่ให้อาสาสมัครฆราวาสที่มีความเชี่ยวชาญเข้ามาร่วมงานภายใต้กติกาที่ชัดเจน

การสร้างผู้นำรุ่นใหม่ควรเริ่มจากเยาวชนที่เข้าร่วมโรงเรียนพระปริยัติธรรม นักธรรม ธรรมศึกษา และกิจกรรมวัด ให้มีโอกาสรับผิดชอบโครงการเล็ก ๆ เช่น สื่อประวัติวัด อาสาสิ่งแวดล้อม การสอนเด็ก หรือการดูแลผู้สูงอายุ การได้ลงมือจริงทำให้คุณธรรมเปลี่ยนจากความรู้เป็นสมรรถนะ และช่วยให้เยาวชนเห็นว่าวัดเป็นพื้นที่ที่ตนมีบทบาท มิใช่สถานที่ของผู้ใหญ่เพียงอย่างเดียว

ความท้าทายประการที่สามคือธรรมาภิบาลและความโปร่งใส เมื่อวัดทำงานสาธารณะมากขึ้น มีการรับบริจาคและประสานหลายหน่วยงาน ความคาดหวังเรื่องการตรวจสอบก็สูงขึ้น การบริหารด้วยความสุจริตจึงต้องแสดงผ่านระบบ เช่น แยกบัญชีโครงการ มีผู้ตรวจสอบภายใน เปิดเผยเกณฑ์รับทุน ป้องกันผลประโยชน์ทับซ้อน และเก็บหลักฐานการใช้จ่าย การมีระบบไม่ใช่การไม่ไว้วางใจบุคคล แต่เป็นการคุ้มครองบุคคลและสถาบันจากความคลุมเครือ

ความท้าทายประการที่สี่คือการรักษาสมดุลระหว่างศาสนา วัฒนธรรม การท่องเที่ยว และเศรษฐกิจชุมชน วัดที่มีอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมและพิธีกรรมเฉพาะย่อมดึงดูดผู้มาเยือน หากบริหารดีสามารถสร้างรายได้ให้ชุมชนและเพิ่มการเรียนรู้ แต่หากเน้นเชิงพาณิชย์เกินไปอาจกระทบความสงบและความศักดิ์สิทธิ์ วัดควรกำหนดเขตศาสนกิจ เขตเรียนรู้ และพื้นที่บริการอย่างเหมาะสม พร้อมสื่อสารกติกาการแต่งกาย การถ่ายภาพ และการเข้าร่วมพิธี

ความท้าทายประการที่ห้าคือความหลากหลายของบริบทวัดอนัมนิกาย บางวัดอยู่ในเมืองใหญ่ บางวัดอยู่ในจังหวัดชายแดน บางวัดมีโรงเรียน บางวัดเน้นศาสนพิธีหรือสาธารณสงเคราะห์ การกำหนดนโยบายแบบเดียวกันทุกแห่งจึงไม่เหมาะสม คณะสงฆ์ควรมีกรอบกลางด้านคุณธรรม ธรรมาภิบาล และข้อมูล แต่เปิดให้แต่ละวัดเลือกประเด็นชุมชนที่สอดคล้องกับพื้นที่ เช่น เมืองอาจเน้นผู้สูงอายุ ขยะ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ส่วนชนบทอาจเน้นอาชีพ น้ำ สุขภาพ และเครือข่ายช่วยเหลือ

ความท้าทายประการสุดท้ายคือการขาดฐานข้อมูลผลกระทบที่เป็นระบบ แม้มีข่าวกิจกรรมจำนวนมาก แต่ยังยากที่จะตอบเชิงวิชาการว่าในหนึ่งปีวัดอนัมนิกายช่วยผู้คนกี่ราย ลดปัญหาอะไร สร้างเยาวชนอาสากี่คน หรือรักษามรดกวัฒนธรรมใดไว้ การพัฒนาฐานข้อมูลกลางของคณะสงฆ์อนัมนิกายจึงมีความสำคัญ ทั้งเพื่อการบริหาร การวิจัย การขอความร่วมมือ และการสื่อสารสาธารณะ

อีกความท้าทายหนึ่งคือการตีความความสำเร็จของกิจกรรมจากจำนวนผู้เข้าร่วมเพียงอย่างเดียว งานพิธีที่มีคนมากอาจสร้างพลังศรัทธา แต่ไม่ได้หมายความว่าพฤติกรรมคุณธรรมจะเปลี่ยนตาม วัดจึงต้องมองทั้งปริมาณและคุณภาพ เช่น ผู้เข้าร่วมเข้าใจความหมายมากขึ้นหรือไม่ เกิดอาสาสมัครใหม่หรือไม่ และมีการช่วยเหลือกันต่อหลังงานหรือไม่ การประเมินเช่นนี้จะช่วยป้องกันการมุ่งจัดกิจกรรมเพื่อภาพลักษณ์มากกว่าผลลัพธ์

ในสังคมที่ประชาชนมีทางเลือกด้านการเรียนรู้และการรวมกลุ่มมากขึ้น วัดยังต้องแข่งขันกับข้อจำกัดด้านเวลาและความสนใจของคนรุ่นใหม่ การคงบทบาทจึงไม่ใช่การทำให้วัดทันสมัยด้วยเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แต่ต้องทำให้คนรู้สึกว่าวัดช่วยให้เขาเข้าใจชีวิต เชื่อมโยงกับผู้อื่น และทำความดีได้จริง ความเกี่ยวข้องเชิงความหมายนี้เป็นปัจจัยสำคัญกว่ารูปแบบภายนอก

แนวทางการพัฒนาบทบาทวัดอนัมนิกายอย่างยั่งยืน

ประการแรก ควรพัฒนาแผนงานวัดโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เริ่มจากการสำรวจข้อมูลประชากร กลุ่มเปราะบาง ทรัพยากร และปัญหาสำคัญในรัศมีที่วัดรับผิดชอบ จากนั้นกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ 2-3 เรื่องต่อปีแทนการกระจายกิจกรรมมากเกินไป เช่น วัดในเขตเมืองอาจเลือก “ผู้สูงอายุ-สิ่งแวดล้อม-เยาวชน” แล้วออกแบบกิจกรรมให้เชื่อมหลักธรรมและคุณธรรม 5 ประการอย่างชัดเจน วิธีนี้จะทำให้ทรัพยากรถูกใช้ตรงกับปัญหาและประเมินผลได้

ประการที่สอง ควรเปลี่ยนการสอนคุณธรรมจากรูปแบบการบรรยายไปสู่การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ เช่น ให้เยาวชนจัดโครงการลดขยะในงานบุญเพื่อฝึกพอเพียงและวินัย ให้ผู้เรียนจัดทำบัญชีโครงการเพื่อฝึกสุจริต ให้ทำงานเยี่ยมผู้สูงอายุเพื่อฝึกจิตอาสาและกตัญญู และให้สะท้อนบทเรียนหลังทำกิจกรรม กระบวนการ “ทำ-คิด-เชื่อมธรรม”

จะทำให้คุณธรรมมีความหมายต่อชีวิตจริงมากกว่าการท่องจำ

ประการที่สาม ควรพัฒนาหลักสูตรผู้นำและอาสาสมัครอนัมนิกายที่ผสมผสานพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์อนัมนิกาย ทักษะชุมชน ธรรมาภิบาล และดิจิทัล หลักสูตรอาจแบ่งเป็นระดับพื้นฐานสำหรับเยาวชน ระดับผู้ประสานงานสำหรับฆราวาส และระดับบริหารสำหรับพระสังฆาธิการ เมื่อมีมาตรฐานสมรรถนะร่วมกัน การขับเคลื่อนงานในแต่ละวัดจะมีคุณภาพใกล้เคียงกันและเกิดเครือข่ายบุคลากรที่ช่วยเหลือข้ามพื้นที่ได้

ประการที่สี่ ควรสร้างเครือข่าย “วัด-โรงเรียน-ชุมชน-มหาวิทยาลัย-รัฐ-เอกชน” โดยกำหนดบทบาทตามความเชี่ยวชาญ วัดให้ทุนทางจิตวิญญาณและความไว้วางใจ โรงเรียนเข้าถึงเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยช่วยด้านวิชาการและประเมินผล หน่วยงานรัฐเชื่อมสิทธิและบริการ ภาคธุรกิจสนับสนุนทรัพยากรหรือทักษะ และชุมชนกำหนดปัญหาและร่วมดำเนินงาน การทำงานแบบหุ้นส่วนลดภาระวัดและเพิ่มคุณภาพของการแก้ปัญหา

ประการที่ห้า ควรจัดทำคลังมรดกดิจิทัลอนัมนิกาย บันทึกประวัติวัด ภาพเก่า เอกสารสำคัญ เสียงสวด ภาษาเวียดนาม-จีนที่ใช้ในพิธีกรรม ประวัติพระเถระ และคำอธิบายศิลปกรรม โดยกำหนดสิทธิการเข้าถึงและมาตรฐานการเก็บรักษา คลังดังกล่าวจะช่วยทั้งการอนุรักษ์ การศึกษา การวิจัย และการสื่อสารกับคนรุ่นใหม่ อีกทั้งลดความเสี่ยงที่ความรู้จะสูญหายเมื่อผู้รู้สูงวัยลดจำนวนลง

ประการที่หก ควรยกระดับธรรมาภิบาลด้วยมาตรฐานขั้นต่ำร่วมกัน เช่น ทุกโครงการที่ใช้เงินบริจาคควรมีวัตถุประสงค์ งบประมาณ ผู้รับผิดชอบ หลักฐานการใช้จ่าย และรายงานผล วัดที่มีโรงเรียนหรือกองทุนควรมีคณะกรรมการหลายฝ่ายและระบบตรวจสอบเป็นระยะ การทำเช่นนี้ไม่เพียงตอบโจทย์ความสุจริต แต่ยังเป็น “การสอนด้วยระบบ” ให้เยาวชนเห็นว่าคุณธรรมต้องอยู่ในโครงสร้างองค์กร ไม่ใช่เฉพาะเจตนาดีของบุคคล

ประการที่เจ็ด ควรพัฒนาการสื่อสารสาธารณะที่เน้นความรู้และความหมาย วัดสามารถผลิตสื่อสองภาษาไทย-อังกฤษ หรือไทย-เวียดนามในประเด็นประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และหลักธรรม ใช้ QR Code เชื่อมฐานข้อมูลในศาสนสถาน และทำชุดความรู้สำหรับครู การสื่อสารควรมีแหล่งอ้างอิงและหลีกเลี่ยงการอ้างสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นข้อเท็จจริงทางวิชาการ เพื่อรักษาความน่าเชื่อถือของวัดในฐานะแหล่งเรียนรู้

ประการที่แปด ควรสร้างระบบติดตามและประเมินผลแบบง่ายแต่ต่อเนื่อง กำหนดตัวชี้วัด 3 ระดับ ได้แก่ ผลผลิต เช่น จำนวนกิจกรรมและผู้เข้าร่วม ผลลัพธ์ เช่น พฤติกรรมอาสา ความรู้ หรือการเข้าถึงบริการ และผลกระทบ เช่น ความสัมพันธ์ในชุมชน คุณภาพชีวิต หรือการลดปัญหาสิ่งแวดล้อม การมีข้อมูลก่อนและหลังอย่างน้อยในโครงการสำคัญจะช่วยให้วัดเรียนรู้จากการทำงานและพัฒนาแนวปฏิบัติที่ดี

ประการที่เก้า ควรสร้าง “พื้นที่นวัตกรรมคุณธรรม” ภายในวัด เปิดโอกาสให้เยาวชนและชุมชนทดลองโครงการขนาดเล็กที่ใช้เทคโนโลยีแก้ปัญหา เช่น แผนที่ผู้สูงอายุที่ต้องการความช่วยเหลือ ระบบจองอาสาออนไลน์ คลังอาหารชุมชน แอปบันทึกการคัดแยกขยะ หรือสื่อ AR อธิบายศิลปกรรม การสนับสนุนโครงการทดลองจะทำให้วัดถูกมองว่าเป็นสถาบันที่รักษารากและพร้อมเรียนรู้อนาคตพร้อมกัน

ประการที่สิบ ควรเชื่อมงานวิชาการกับการปฏิบัติให้มากขึ้น โดยสนับสนุนการวิจัยกรณีศึกษา การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และการถอดบทเรียนวัดต้นแบบ ประเด็นวิจัยที่สำคัญ ได้แก่ ผลของพิธีกรรมต่อการเรียนรู้คุณธรรม บทบาทโรงเรียนอนัมนิกายต่อเยาวชน ทุนทางสังคมของผู้ศรัทธา การสาธารณสงเคราะห์กับคุณภาพชีวิต และรูปแบบธรรมาภิบาลวัด ผลการวิจัยควรย้อนกลับสู่การบริหาร ไม่ใช่หยุดอยู่ที่การตีพิมพ์

ประการที่สิบเอ็ด ควรเชื่อมกิจกรรมบุญกับการพัฒนาชุมชนอย่างมีเจตนา เช่น งานทิ้งกระจาดสามารถมีส่วนคัดกรองและส่งต่อผู้เปราะบางสู่สิทธิของรัฐ งานเทศกาลสามารถเป็นพื้นที่ประชาสัมพันธ์การคัดแยกขยะและสุขภาพ งานกงเต็กสามารถเชื่อมกิจกรรมบันทึกประวัติครอบครัวและผู้สูงอายุ วิธีนี้จะทำให้ประเพณีไม่ถูกแยกจากปัญหาสังคมและเพิ่มคุณค่าการเรียนรู้โดยไม่เปลี่ยนแก่นพิธีกรรม

ประการที่สิบสอง ควรสร้างระบบยกย่องบุคคลและกลุ่มที่ปฏิบัติคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นหลักฐานการทำงานมากกว่ารางวัลเชิงสัญลักษณ์ เช่น เยาวชนจิตอาสาที่ทำงานครบระยะเวลา ครอบครัวที่ช่วยดูแลผู้สูงอายุ หรือทีมวัดที่พัฒนาระบบบัญชีโปร่งใส การยกย่องเชิงพฤติกรรมช่วยทำให้สังคมเห็นภาพว่าคุณธรรมมีหน้าตาอย่างไรและสร้างแรงจูงใจให้เกิดการทำซ้ำ

อภิปรายเชิงสังเคราะห์ : จากวัดของชุมชนชาติพันธุ์สู่สถาบันสาธารณะทางคุณธรรม

หากพิจารณาพัฒนาการในระยะยาว วัดอนัมนิกายได้เปลี่ยนจากพื้นที่ที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับชุมชนผู้อพยพชาวเวียดนามไปสู่สถาบันพุทธที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย การเปลี่ยนผ่านนี้ไม่ได้หมายถึงการสูญเสียอัตลักษณ์ แต่เป็นการสร้างอัตลักษณ์แบบผสมที่มีความสามารถในการอยู่ร่วมกับความหลากหลาย ประสบการณ์ดังกล่าวเป็นทุนสำคัญต่อสังคมไทยปัจจุบัน เพราะชุมชนจำนวนมากกำลังเผชิญความแตกต่างทางวัย วัฒนธรรม ความคิด และเศรษฐกิจ วัดอนัมนิกายจึงมีบทเรียนเรื่องการ “รักษารากพร้อมปรับตัว” ที่สามารถนำมาใช้กับการพัฒนาชุมชนได้

การวิเคราะห์ในบทความนี้เสนอว่า จุดเด่นของวัดอนัมนิกายไม่ได้อยู่ที่การมีโครงการสังคมจำนวนมากที่สุด แต่อยู่ที่ความสามารถในการผสาน “ความหมายทางศาสนา” เข้ากับ “การปฏิบัติทางสังคม” ความกตัญญูสามารถเชื่อมกับการดูแลผู้สูงอายุ ทานเชื่อมกับระบบสงเคราะห์ เมตตากรุณาเชื่อมกับการรับฟังและช่วยผู้เปราะบาง ศีลเชื่อมกับธรรมาภิบาล และปัญญาเชื่อมกับการใช้ข้อมูลเพื่อแก้ปัญหา การเชื่อมดังกล่าวทำให้การพัฒนาชุมชนไม่เป็นกิจกรรมภายนอกศาสนา แต่เป็นรูปธรรมของการปฏิบัติธรรมในสังคม

ในอีกด้านหนึ่ง วัดจะทำหน้าที่สาธารณะได้อย่างยั่งยืนก็ต่อเมื่อไม่ละเลยพันธกิจหลักทางศาสนา เพราะความไว้วางใจของประชาชนเกิดจากการเห็นว่าวัดรักษาพระธรรมวินัย มีความสงบ และมีความน่าเชื่อถือ งานสังคมที่มากเกินกำลังหรือเน้นภาพลักษณ์อาจทำให้แก่นทางจิตวิญญาณอ่อนลง ดังนั้นแนวคิดที่เหมาะสมไม่ใช่ “วัดต้องทำทุกอย่าง” แต่คือ “วัดทำสิ่งที่สอดคล้องกับธรรมและเชื่อมผู้เชี่ยวชาญมาช่วยในสิ่งที่วัดไม่จำเป็นต้องทำเอง”

กรอบพุทธศาสนาเพื่อสังคมช่วยอธิบายการเปลี่ยนบทบาทนี้ได้ดี เพราะมองการบำเพ็ญธรรมและการลดทุกข์ทางสังคมเป็นกระบวนการเดียวกัน งานของ Panyachit และ Sirisawad (2025: 1-16) แสดงให้เห็นว่าพุทธสถาบันสามารถเป็นทั้งผู้ช่วยโดยตรง ผู้สนับสนุน และศูนย์ประสานเครือข่าย ขณะที่ Visuddhangkoon (2018: 95-100) ชี้บทบาทวัดต่อสุขภาวะชุมชน สำหรับวัดอนัมนิกาย แนวคิดดังกล่าวควรถูกพัฒนาให้สอดคล้องกับทุนเฉพาะของตน คือ พิธีกรรมมหายาน อุดมคติพระโพธิสัตว์ ความกตัญญู วัฒนธรรมไทย-เวียดนาม และเครือข่ายการศึกษา

เมื่อเทียบกับคุณธรรม 5 ประการของนโยบายระดับชาติ จะเห็นว่าทุนของอนัมนิกายมีจุดเชื่อมโดยธรรมชาติหลายประการ แต่สิ่งที่ต้องพัฒนาเพิ่มคือการแปลงคุณธรรม “นามธรรม” ให้เป็นพฤติกรรม “รูปธรรม” และให้ระบบองค์กรเป็นตัวรองรับ เช่น กตัญญูไม่ใช่เพียงพิธีระลึกถึงบรรพบุรุษ แต่รวมถึงการดูแลผู้สูงอายุ จิตอาสาไม่ใช่เพียงการมาช่วยงานวันใหญ่ แต่เป็นการมีระบบอาสาต่อเนื่อง สุจริตไม่ใช่คำสอนเรื่องศีลเท่านั้น แต่เป็นบัญชีและกระบวนการตัดสินใจที่ตรวจสอบได้

มุมมองทุนทางสังคมช่วยอธิบายอีกชั้นหนึ่งว่า เหตุใดวัดจึงมีศักยภาพเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ความศรัทธาสร้างความไว้วางใจ ความไว้วางใจลดต้นทุนในการประสานงาน และเครือข่ายผู้ศรัทธาช่วยระดมทรัพยากรอย่างรวดเร็วเมื่อเกิดปัญหา อย่างไรก็ตาม ทุนทางสังคมจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อเปิดกว้างและไม่ผูกขาดอยู่ในกลุ่มเดิม วัดควรสร้างทั้งความสัมพันธ์ภายในชุมชนและสะพานเชื่อมกับคนต่างกลุ่ม หน่วยงาน และองค์ความรู้ภายนอก (Putnam, 1994: 5-19)

การยกระดับวัดอนัมนิกายเป็นสถาบันการเรียนรู้ยังตอบโจทย์การสืบทอดศาสนา เพราะการสืบทอดในศตวรรษที่ 21 ไม่ใช่เพียงการมีผู้บวชเพิ่ม แต่คือการมีคนที่เข้าใจความหมายของหลักธรรม สามารถอธิบายอัตลักษณ์อนัมนิกายอย่างถูกต้อง และประยุกต์ธรรมะกับปัญหาใหม่ได้ การศึกษาสามัญ นักธรรม บาลี ภาษา ประวัติศาสตร์ และทักษะดิจิทัลจึงควรถูกมองเป็นระบบเดียวกันในการสร้างศาสนทายาทและพลเมืองคุณธรรม

นอกจากนี้ การทำงานกับชุมชนยังช่วยย้อนกลับมาสร้างความเข้มแข็งให้วัดเอง เมื่อชุมชนเห็นว่าวัดมีประโยชน์ต่อชีวิตจริง จะเกิดความผูกพันและพร้อมเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น เยาวชนที่ได้ทำกิจกรรมอาสาอาจพัฒนาความสนใจในหลักธรรม ผู้บริจาคที่เห็นข้อมูลผลลัพธ์อาจสนับสนุนระยะยาว และหน่วยงานภายนอกที่เห็นธรรมาภิบาลอาจพร้อมร่วมมือมากขึ้น จึงเกิดวงจร “คุณธรรม-ความไว้วางใจ-ความร่วมมือ-ผลลัพธ์-ความศรัทธา” ที่เสริมกัน

ดังนั้น การนิยามวัดอนัมนิกายในอนาคตในฐานะ “สถาบันสาธารณะทางคุณธรรม” จึงมีความเหมาะสม สถาบันลักษณะนี้ต้องทำ 4 หน้าที่พร้อมกัน คือ รักษาความหมายทางจิตวิญญาณ สร้างการเรียนรู้ทางคุณธรรม เชื่อมทรัพยากรเพื่อแก้ปัญหาชุมชน และรักษาความน่าเชื่อถือผ่านธรรมาภิบาล หากทำได้ครบ วัดจะมีบทบาทที่ทันสมัยโดยไม่จำเป็นต้องละทิ้งรากเดิม และสามารถเป็นพื้นที่ที่คนต่างวัยต่างวัฒนธรรมเข้ามาสร้างความดีร่วมกัน

สรุป

วัดอนัมนิกายในประเทศไทยมีพัฒนาการยาวนานกว่า 200 ปีจากรากฐานชุมชนชาวเวียดนาม สู่การเป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาและสังคมไทย โดยยังรักษาอัตลักษณ์มหายาน ภาษา พิธีกรรม และศิลปกรรมบางส่วนไว้ บทบาทของวัดในปัจจุบันจึงมีลักษณะสองด้านควบคู่กัน คือ ด้านการธำรงมรดกศาสนาและวัฒนธรรม และด้านการทำหน้าที่สาธารณะเพื่อพัฒนาคนและชุมชน การดำรงสองด้านนี้อย่างสมดุลทำให้อนัมนิกายมีคุณค่าเฉพาะในสังคมพหุวัฒนธรรม

ในมิติคุณธรรม วัดอนัมนิกายมีฐานคิดที่เข้มแข็งจากเมตตากรุณา อุดมคติพระโพธิสัตว์ การบำเพ็ญบารมี และความกตัญญู ซึ่งสามารถเชื่อมกับคุณธรรม 5 ประการของสังคมไทย ได้แก่ พอเพียง วินัย สุจริต จิตอาสา และกตัญญู การส่งเสริมคุณธรรมที่มีประสิทธิผลควรทำให้ผู้เรียนและผู้ศรัทธาได้ลงมือปฏิบัติจริงผ่านการศึกษา พิธีกรรม อาสาสมัคร การดูแลผู้เปราะบาง และการจัดการพื้นที่สาธารณะ มิใช่เพียงรับฟังคำสอน

ในมิติการพัฒนาชุมชน วัดมีศักยภาพอย่างน้อย 6 ด้าน ได้แก่ คุณธรรมและจิตวิญญาณ การศึกษา สาธารณสงเคราะห์และสุขภาวะ วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ สิ่งแวดล้อมและพื้นที่สาธารณะ และเครือข่ายกับธรรมาภิบาล กรณีวัดกุศลสมาคร วัดสมณานัมบริหาร วัดธรรมปัญญารามบางม่วง และวัดอนัมนิกายเฉลิมพระเกียรติพระชนมพรรษากาล แสดงให้เห็นว่าบทบาทเหล่านี้มีรูปธรรมแล้วในหลายพื้นที่ แต่ยังสามารถพัฒนาให้เป็นระบบและเชื่อมผลลัพธ์ระยะยาวได้มากขึ้น

ข้อเสนอสำคัญคือ คณะสงฆ์และวัดอนัมนิกายควรยกระดับจากการทำกิจกรรมตามโอกาสไปสู่การบริหารงานชุมชนโดยใช้ข้อมูล มีเป้าหมายและตัวชี้วัด เปิดพื้นที่ให้ชุมชนและเยาวชนมีส่วนร่วม สร้างระบบธรรมาภิบาล และพัฒนาเครือข่ายกับสถาบันการศึกษา หน่วยงานรัฐ ภาคธุรกิจ และภาคประชาสังคม หากดำเนินการได้ วัดอนัมนิกายจะไม่เพียงรักษาคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรม แต่ยังสามารถเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ ความเอื้ออาทร ความไว้วางใจ และการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในประเทศไทย

การออกแบบกิจกรรมคุณธรรมให้สอดคล้องกับช่วงวัยและวิถีชีวิต

การส่งเสริมคุณธรรมของวัดจะมีประสิทธิผลมากขึ้นเมื่อคำนึงถึงช่วงวัย เพราะเด็ก เยาวชน วัยทำงาน และผู้สูงอายุมีเงื่อนไขชีวิตและวิธีเรียนรู้แตกต่างกัน เด็กควรเรียนรู้ผ่านเรื่องเล่า เกม และการลงมือช่วยงานง่าย ๆ เยาวชนต้องการพื้นที่ทดลองตัดสินใจและรับผิดชอบโครงการ วัยทำงานต้องการธรรมะที่เชื่อมกับครอบครัว อาชีพ หนี้สิน และความเครียด ส่วนผู้สูงอายุต้องการทั้งพื้นที่ทางจิตใจ การมีคุณค่า และเครือข่ายดูแล การใช้กิจกรรมเดียวกันกับทุกวัยอาจทำให้คุณธรรมถูกสื่อสารได้ไม่เต็มศักยภาพ

สำหรับเด็กและเยาวชน วัดควรออกแบบ “ห้องเรียนคุณธรรมจากชีวิตจริง” เช่น การดูแลสัตว์และสิ่งแวดล้อมเพื่อเรียนรู้เมตตา การจัดเวรเพื่อฝึกวินัย การทำบัญชีเงินกิจกรรมเพื่อฝึกสุจริต การเยี่ยมผู้สูงอายุเพื่อฝึกกตัญญู และการจัดโรงทานขนาดเล็กเพื่อฝึกทานและจิตอาสา หลังทำกิจกรรมควรมีวงสนทนาให้ผู้เรียนสะท้อนว่าเกิดปัญหาอะไร ตนรู้สึกอย่างไร และหลักธรรมใดช่วยให้ตัดสินใจดีขึ้น กระบวนการสะท้อนประสบการณ์เป็นสิ่งที่ทำให้กิจกรรมกลายเป็นการเรียนรู้ทางจริยธรรม

สำหรับวัยทำงาน วัดสามารถเน้นการเสริมภูมิคุ้มกันทางชีวิต เช่น การบริหารรายรับรายจ่ายตามหลักพอประมาณ การสื่อสารในครอบครัวอย่างไม่ใช้ความรุนแรง จริยธรรมในการทำงาน การรู้เท่าทันการพนันและการหลอกลวงออนไลน์ ตลอดจนการจัดสมดุลระหว่างงาน ครอบครัว และการดูแลจิตใจ ประเด็นเหล่านี้ทำให้ธรรมะสัมพันธ์กับความกดดันในชีวิตประจำวัน และสามารถเชื่อมกับเครือข่ายผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้ความรู้ที่ถูกต้อง

สำหรับผู้สูงอายุ วัดมีศักยภาพเป็นพื้นที่สร้างความหมายและลดความโดดเดี่ยว กิจกรรมไม่ควรจำกัดเฉพาะการมาทำบุญ แต่สามารถมีชมรมสวดมนต์และสุขภาพ การบันทึกประวัติชีวิต การถ่ายทอดภาษาและพิธีกรรมให้เยาวชน การเป็นครูภูมิปัญญา และระบบเพื่อนเยี่ยมเพื่อน เมื่อผู้สูงอายุได้รับบทบาทเป็น “ผู้ถ่ายทอด” แทนการเป็นเพียง “ผู้รับการดูแล” จะเกิดความรู้สึกมีคุณค่า และชุมชนก็ได้รับประโยชน์จากความทรงจำและประสบการณ์ที่อาจสูญหาย

กิจกรรมระหว่างวัยเป็นเครื่องมือสำคัญที่วัดอนัมนิกายสามารถพัฒนาได้ เช่น โครงการหลานบันทึกเรื่องเล่าปู่ย่า การเรียนทำอาหารและขนมในเทศกาล การบันทึกเสียงสวดและคำศัพท์จากพระเถระ การพาเยาวชนสำรวจสถาปัตยกรรมวัดร่วมกับผู้สูงอายุ หรือการจัดทีมอาสาร่วมกันแก้ปัญหาขยะ กิจกรรมเหล่านี้ทำให้ “กตัญญู” ไม่ใช่

ความสัมพันธ์ทางเดียว แต่เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ ความเอื้ออาทร และความรับผิดชอบระหว่างรุ่น

ในระดับครอบครัว วัดสามารถจัดกิจกรรมที่ไม่มุ่งสอนบุคคลเพียงคนเดียว แต่ช่วยให้สมาชิกครอบครัวมีภาษาคุณธรรมร่วมกัน เช่น วันครอบครัวกตัญญู สมุดบันทึกความดีร่วมกัน หรือวงสนทนาพ่อแม่-ลูกเรื่องการใช้สื่อและการเงิน การสร้างคุณธรรมในครอบครัวมีความสำคัญเพราะพฤติกรรมที่วัดส่งเสริมจะยั่งยืนก็ต่อเมื่อสภาพแวดล้อมที่บ้านสนับสนุนด้วย

สำหรับชุมชนโดยรวม ควรออกแบบปฏิทินคุณธรรมตลอดปีแทนการจัดกิจกรรมแยกส่วน เช่น ไตรมาสแรกเน้นพอเพียงและการเงินครัวเรือน ไตรมาสสองเน้นวินัยและสิ่งแวดล้อม ไตรมาสสามเน้นจิตอาสาและสาธารณสงเคราะห์ และไตรมาสสี่เน้นกตัญญูและมรดกชุมชน โดยทุกกิจกรรมใช้หลักสุจริตและความโปร่งใสเป็นฐาน ปฏิทินเช่นนี้ทำให้การส่งเสริมคุณธรรมมีความต่อเนื่องและสามารถเก็บข้อมูลเปรียบเทียบได้

การประเมินผลบทบาทวัดอนัมนิกายด้านคุณธรรมและการพัฒนาชุมชน

การประเมินผลควรเริ่มจากการกำหนดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงอย่างง่าย กล่าวคือ ระบุว่า “ทรัพยากรของวัด” จะถูกใช้ผ่าน “กิจกรรม” ใด เพื่อสร้าง “ผลผลิต” อะไร และคาดว่าจะนำไปสู่ “ผลลัพธ์” และ “ผลกระทบ” แบบใด ตัวอย่างเช่น กองทุนการศึกษาเป็นทรัพยากร การให้ทุนและระบบพี่เลี้ยงเป็นกิจกรรม จำนวนผู้รับทุนเป็นผลผลิต การคงอยู่ในระบบการศึกษาเป็นผลลัพธ์ และการมีศาสนทายาทหรือบุคลากรกลับมารับใช้ชุมชนเป็นผลกระทบระยะยาว

ตัวชี้วัดด้านคุณธรรมควรวัดทั้งความรู้ เจตคติ และพฤติกรรม แต่ให้ความสำคัญกับพฤติกรรมมากที่สุด เช่น ด้านจิตอาสาอาจวัดชั่วโมงอาสา ความสม่ำเสมอ และการริเริ่มช่วยเหลือ ด้านวินัยวัดการตรงต่อเวลาและความรับผิดชอบ ด้านสุจริตวัดการปฏิบัติตามระบบบัญชีและการรายงาน ด้านกตัญญูวัดกิจกรรมดูแลผู้มีพระคุณและชุมชน ส่วนด้านพอเพียงวัดการใช้ทรัพยากรและการลดของเสีย การวัดเช่นนี้ช่วยเปลี่ยนคำคุณธรรมให้เป็นสิ่งที่ติดตามและพัฒนาได้

ตัวชี้วัดด้านการพัฒนาชุมชนควรมีทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ ข้อมูลปริมาณ เช่น จำนวนผู้ได้รับความช่วยเหลือ จำนวนผู้เข้าถึงทุน จำนวนเยาวชนอาสา ปริมาณขยะที่ลดลง หรือจำนวนหน่วยงานเครือข่าย ข้อมูลคุณภาพ เช่น ความไว้วางใจ ความรู้สึกมีคุณค่า ความสัมพันธ์ระหว่างรุ่น และเรื่องราวการเปลี่ยนแปลงของครัวเรือน การใช้ข้อมูลสองแบบร่วมกันช่วยให้เห็นทั้งขนาดของงานและความหมายที่เกิดกับชีวิตคน

วัดควรเก็บข้อมูลเท่าที่จำเป็นและคำนึงถึงสิทธิของผู้เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะข้อมูลผู้ยากไร้ สุขภาพ หรือสถานะครอบครัว ไม่ควรเผยแพร่ชื่อหรือภาพของผู้รับความช่วยเหลือโดยไม่จำเป็น การสาธารณสงเคราะห์ที่เคารพศักดิ์ศรีควรรายงานผลในรูปสถิติหรือข้อมูลรวม และขอความยินยอมเมื่อจะใช้เรื่องราวส่วนบุคคลเพื่อการสื่อสาร

ในแต่ละปี คณะทำงานวัดสามารถจัดประชุมถอดบทเรียนกับตัวแทนพระสงฆ์ โรงเรียน ชุมชน เยาวชน ผู้สูงอายุ และหน่วยงานเครือข่าย เพื่อถาม 4 คำถาม ได้แก่ สิ่งใดได้ผล สิ่งใดไม่เป็นไปตามเป้าหมาย ใครยังเข้าไม่ถึงกิจกรรม และปีต่อไปควรเปลี่ยนอะไร การถอดบทเรียนเช่นนี้เป็นการฝึกปัญญาและความสุจริตต่อข้อมูล เพราะยอมรับทั้งความสำเร็จและข้อจำกัด

หากคณะสงฆ์อนัมนิกายพัฒนาระบบรายงานผลกลางแบบสั้น เช่น แบบฟอร์มออนไลน์รายครึ่งปี จะสามารถรวบรวมข้อมูลจากหลายวัดและสร้างภาพรวมระดับประเทศได้ ข้อมูลดังกล่าวช่วยระบุวัดต้นแบบตามความเชี่ยวชาญ เช่น การศึกษา สาธารณสงเคราะห์ สิ่งแวดล้อม หรือวัฒนธรรม และสามารถใช้เป็นฐานสำหรับการวิจัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสื่อสารต่อสาธารณะอย่างมีหลักฐาน

ท้ายที่สุด การประเมินผลไม่ควรมีเป้าหมายเพื่อจัดอันดับวัด แต่ควรเป็นเครื่องมือเพื่อเรียนรู้และพัฒนา เพราะวัดแต่ละแห่งมีบริบทต่างกัน สิ่งสำคัญคือการเห็นพัฒนาการของตนเองและผลที่เกิดกับผู้คนจริง การใช้ข้อมูลอย่างมีเมตตาและปัญญาจะช่วยให้การประเมินเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติธรรมในระดับองค์กร คือกล้ายอมรับความจริง ไม่ปกปิดข้อบกพร่อง และปรับปรุงเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

เงื่อนไขความสำเร็จในการขับเคลื่อนสู่การเป็นวัดพัฒนาชุมชนเชิงคุณธรรม

เงื่อนไขแรกคือการกำหนดอัตลักษณ์และจุดเน้นของแต่ละวัดให้ชัดเจน วัดไม่จำเป็นต้องทำงานทุกด้านพร้อมกัน แต่ควรรู้ว่าตนมีทุนอะไรและชุมชนต้องการอะไร วัดที่มีโรงเรียนอาจเน้นการศึกษาและเยาวชน วัดในเมืองอาจเน้น

พื้นที่สาธารณะและผู้สูงอายุ วัดที่มีเครือข่ายผู้ศรัทธาเข้มแข็งอาจพัฒนางานสาธารณสงเคราะห์ การมีจุดเน้นช่วยให้เกิดความเชี่ยวชาญและใช้ทรัพยากรอย่างพอเพียง

เงื่อนไขที่สองคือความสอดคล้องระหว่างผู้นำ ระบบงาน และวัฒนธรรมองค์กร หากผู้นำพูดเรื่องคุณธรรมแต่ระบบงานไม่เอื้อต่อความโปร่งใสหรือการมีส่วนร่วม ผลลัพธ์จะไม่ยั่งยืน ในทางกลับกัน เมื่อผู้นำเป็นแบบอย่าง ระบบบัญชีตรวจสอบได้ คณะทำงานรับฟังกัน และอาสาสมัครได้รับการยอมรับ คุณธรรมจะกลายเป็นวัฒนธรรมของวัดที่ผู้มาเกี่ยวข้องสามารถสัมผัสได้

เงื่อนไขที่สามคือการสร้างความร่วมมือแบบต่อเนื่อง ไม่ใช่ความร่วมมือเฉพาะวันงาน วัดควรมีรายชื่อและช่องทางประสานหน่วยงานเครือข่าย แบ่งบทบาทชัดเจน และพบปะทบทวนงานเป็นระยะ ความสัมพันธ์ที่สม่ำเสมอจะทำให้เมื่อเกิดเหตุฉุกเฉินสามารถประสานความช่วยเหลือได้ทันที และในช่วงปกติก็สามารถร่วมพัฒนาโครงการเชิงป้องกันได้

เงื่อนไขที่สี่คือการสื่อสารผลลัพธ์ด้วยความจริงและความพอดี วัดควรสื่อสารทั้งสิ่งที่ทำสำเร็จ ข้อจำกัด และสิ่งที่ต้องการความร่วมมือ โดยหลีกเลี่ยงการนำภาพผู้เปราะบางมาใช้เพื่อสร้างความสงสารเกินจำเป็น การสื่อสารที่เคารพศักดิ์ศรีและมีข้อมูลรองรับจะสร้างความเชื่อมั่นระยะยาวมากกว่าการสื่อสารที่มุ่งสร้างกระแสชั่วคราว

เงื่อนไขสุดท้ายคือการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจากทั้งหลักธรรมและองค์ความรู้สมัยใหม่ วัดควรมีพื้นที่ให้พระสงฆ์ ครู เยาวชน และอาสาสมัครร่วมศึกษาประเด็นใหม่ เช่น ปัญญาประดิษฐ์ สุขภาพจิต สังคมสูงวัย ภัยพิบัติ และสิ่งแวดล้อม แล้วพิจารณาด้วยหลักธรรมว่าควรตอบสนองอย่างไร การรักษารากเดิมควบคู่กับการเรียนรู้สิ่งใหม่จะทำให้อนัมนิกายสามารถทำหน้าที่ต่อสังคมได้อย่างมีความหมายในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

กรุงเทพมหานคร. (2569). **กิจกรรมขับเคลื่อนนโยบายวัดคู่เมือง**: สำนักงานเขตดุสิต. กรุงเทพมหานคร.

คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ. (2566). **แผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2566-2570). ก**รุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.

คณะสงฆ์อนัมนิกายแห่งประเทศไทย. (2567). **โรงเรียนศรีวิชาวิทยา.** คณะสงฆ์อนัมนิกายแห่งประเทศไทย.

จักรพงษ์ ทิพสูงเนิน, พระพิสิษฐ์ ศรีวิชา, พระทินวงศ์ วงค์แวง, สุริยา แสงอินตา, และกมลทิพย์ สุพร. (2568). ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมของคณะสงฆ์อนัมนิกาย. **วารสารเสียงธรรมจากมหายาน,** 11(5).

เดลินิวส์. (2569, 2 กันยายน). **โรงเจดอนมะนาว เปิดโรงทานแจกข้าวสารบรรเทาความเดือดร้อนผู้ยากไร้.** เดลินิวส์.

พระนภิน บุตธิสาโร (ดวงร้อย). (2555). **พัฒนาการของพระพุทธศาสนาอนัมนิกายแบบเวียดนามในประเทศไทย.** วารสารชัยภูมิปริทรรศน์, 3(3), 27-41.

ภัคธีรา พงศ์ศรีตรีเนตร, สนอง โลหิตวิเศษ, และกัมปนาท บริบูรณ์. (2556). **แนวทางการพัฒนาโรงเรียนวัดสมณานัมบริหารให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามความต้องการของชุมชนแขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร.** วารสารวิชาการศึกษาศาสตร์, 14(1), 82-94.

มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. (2549). **วัดญวนในประเทศไทย.** สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 31. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน.

สำนักเรียนคณะสงฆ์อนัมนิกาย. (2568). **ประกาศจำนวนผู้สมัครเข้าสอบวัดความรู้นักธรรม ธรรมศึกษา และบาลีศึกษา ประจำปีการศึกษา 2568.** สำนักเรียนคณะสงฆ์อนัมนิกาย.

สำนักเรียนคณะสงฆ์อนัมนิกาย. (2568). **เปิดการอบรมนักธรรมชั้นตรี คณะสงฆ์อนัมนิกาย ประจำปี 2568**. สำนักเรียนคณะสงฆ์อนัมนิกาย.

สุริยา แสงอินตา. (2567). พระพุทธศาสนามหายาน (อนัมนิกาย) ในประเทศไทย. **วารสารอนัมนิกาย**, 4(2).

King, S. B. (2009). **Socially Engaged Buddhism.** Honolulu: University of Hawai'i Press.

Nguyen, V. N. (2019). A New Model of the Bodhisattva Ideal in Thich Nhat Hanh's Socially Engaged Buddhism. **The Journal of International Association of Buddhist Universities.**

Panyachit, S., & Sirisawad, N. (2025). The Spirit of Socially Engaged Buddhism: Public Welfare Operations of Rescue Groups Supported by Buddhist Institutions in the Northern Region of Thailand. **Journal of International Buddhist Studies**, 16(2), 1-16.

Putnam, R. D. (1994). **Social Capital and Public Affairs**. Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences, 47(8), 5-19.

Visuddhangkoon, K. (2018). **Engaged Buddhism in Northeast Thailand.** Proceedings of the XXIII World Congress of Philosophy, 4, 95-100.